

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 11/3 2022 s. 991-1016, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

KAZAK TÜRKÇESİNDE DUYGU FİİLLERİ

Muhammed Ali İ. FAKİRULLAHOĞLU*

Geliş Tarihi: Şubat, 2022

Kabul Tarihi: Ağustos, 2022

Öz

Duygular zihinde anlamlandırılır, dil vasıtasıyla ifade edilir. Duygu fiilleri, karmaşık bilişsel süreçlerle algıladığımız duyuların söz varlığındaki dil bilimsel karşılığıdır. Duygu fiillerinin semantik rollerini, iç anlamsal değerlerini belirlemek için fiilleri belirli ölçütlere göre sınıflandırmak gerekmektedir. Duygu fiilleri sınıflandırılırken genel anlamları yanında morfolojik ve etimolojik yapıları üzerinde ayrıca durulmalıdır. Bu çalışmada, Kazak Türkçesinde duygu fiillerinin semantik açıdan sınıflandırılması ve etimolojik bakımından incelenmesi ele alınmıştır. *Kazahsko-Russkiy Slovar* (Kazakça-Rusça Sözlük) adlı eserin taranmasıyla tespit edilen toplam 139 duygu fiili, on bir başlıkta tasnif edilerek semantik özellikleri üzerinde durulmuştur. Yapılan çalışmayla Kazak Türkçesi ile Eski Türkçede müşterek olan fiillerin bir kısmında gerek yapı ve gerekse anlam bakımından önemli benzerlikler belirlenmiştir. Fiillerin Eski Türkçedeki kullanımları, çağdaş Kazak Türkçesindeki biçimleriyle karşılaştırılmış, tarihi süreçteki anlamsal ve yapısal değişimler ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Türk dili, Kazak Türkçesi, duygu fiilleri, etimoloji, anlam bilim.

EMOTION VERBS IN KAZAKH LANGUAGE

Abstract

Emotions are made sense of in the mind, expressed through language. Emotion verbs are the linguistic equivalent of the sensations we perceive through complex cognitive processes. In order to determine the semantic roles and internal semantic values of emotion verbs, it is essential to classify the verbs according to certain criteria. However, determining the semantic features of the emotion verbs reveals the necessity of examining the verbs at the morphological and etymological level. The aim of this study is to examine the emotion verbs in Kazakh Turkish vocabulary in terms of semantically and etymologically. The verbs that are the subject of the study were determined by scanning the *Kazahsko-Russkiy slovar* (Kazakh Russian Dictionary) and 139 emotional verbs were classified under eleven titles and their semantic features. In the study, important similarities were detected in some of the verbs that are common in Kazakh Turkish and Old Turkish, both in terms of structure and meaning. In the article, the use of verbs in Old Turkish has been compared with their forms in modern Kazakh Turkish, and the semantic and structural changes in the historical process have been revealed.

Keywords: Turkish language, Kazakh Turkish, emotion verbs, etymology, semantics.

* Öğr. Gör. Dr.; Yalova Üniversitesi, Rektörlük Türk Dili Bölümü, m.fakirullahoglu@yalova.edu.tr

Giriş

Sosyal bir varlık olan insan, dış dünyayla iletişim sürecini ve anlamda uzlaşmayı dil vasıtasıyla gerçekleştirir. Dil, kişinin ruh hâlini, zihinsel durumunu ve duygularını ifade etmede en temel yoldur. Dilin birincil iletişim sistemini oluşturan duygular, davranışla ilişkili karmaşık zihinsel ve fizyolojik duyumlardır. (Alyılmaz, 2018; Alyılmaz ve Alyılmaz, 2018; Frijda 1988; Harkins ve Wierzbicka 2001; Plutchik 1962). Geçmişte psikoloji, sosyoloji ve felsefe alanlarında öne çıkan duygu kavramı, son zamanlarda dil bilimcilerin de ilgilendiği konular arasında yer almaktadır. Bu bağlamda dil bilimciler, daha çok dilin söz varlığındaki duyguya bağlı unsurların yapısal, anlamsal ve etimolojik yönden nasıl ele alınmasıyla ilgilenir. Böylelikle terminolojide yeni bir alt disiplin olarak adlandırılan psikodilbilim, duygunun dilsel süreçlerinin incelenmesine teorik zemin hazırlar.

Son yarım yüzyıllık dönemde duyguları bilimsel metodoloji ile ele alan yeni kuramlar, çeşitli sınıflamalar ortaya konulmuştur. Carver ve Scheier (1990), duyguların pozitif ve negatif olarak iki zıt durum hâlinde sınıflandırılabilirliğini, duyguların bu kutuplar arasında gidip geldiğini ileri sürer. (Carver ve Scheier, 1990, s. 19-35). Duygular üzerine kuramsal çalışmalar yapan Crook ve Stein (1991), Izard (1993) ise duyguyu tanımlamanın mümkün olamayacağını, ilk olarak duygunun bileşenlerinin saptanması (uyarıcı, yararlı tepki, bedensel tepkinin yorumlanması vb.) gerektiğini ifade eder. (Crook ve Stein, 1991, s. 358-361; Izard, 1993, s. 68-69) İnsanın temel duygularını gruplandıran bir diğer araştırmacı Arnold (1960), temel duyguları; arzu (*desire*), keyifsizlik (*dejection*), cesaret (*courage*), korku (*fear*), nefret (*hate*), öfke (*anger*), tikslenme (*aversion*), umut (*hope*), sevgi (*love*), ümitsizlik (*despair*), üzüntü (*sadness*) olmak üzere on bir başlıkta ele alır. Ekman (1992), temel duyguları kısmen Arnold (1960)'un sınıflamasına benzer şekilde, hayret (*surprise*), iğrenme (*disgust*), korku (*fear*), neşe (*joy*), öfke (*anger*), üzüntü (*sadness*) altı gruba ayırarak sınıflandırır. Goleman (2012, s. 374-377) ise temel duyguları, üzüntü (*sadness*), şaşkınlık (*astonishment*), iğrenme (*disgust*), korku (*fear*), sevgi (*love*), utanç (*shame*), öfke (*anger*), zevk (*enjoyment*) sekiz başlıkta ele alır. Temel duyguları sınıflama önerilerinde ve duyguyu tanımlama çalışmalarında tam anlamıyla bir birlik olmadığı görülmektedir.¹ (Cüceloğlu 2012; Frijda 1986; Goleman 1996; Lazarus 1991; Plutchik 1980; Russel 1980).

Dilsel iletişim sürecinde konuşucu (gönderici), bağlamın gereğine uygun biçimde, duygu durumunu yansıtan kelimeleri kullanma eğilimi gösterir. Söz varlığında önemli bir yeri olan duygu fiilleri, karmaşık bilişsel süreçlerle algıladığımız duyuların dildeki karşılığıdır. Yaylagül (2010, s. 101), bu tür fiillerin etkiye karşı verilen tepki sonucunda ortaya çıktığını ve dolayısıyla kişinin duygusal yanıtı olan duygu fiillerinin “duygusal yanıt fiilleri” olarak da adlandırılabilirliğini ifade eder. Modern dil bilim incelemelerinde duygu fiillerini ele alan birçok çalışma bulunmaktadır. Genellikle yabancı dilde yapılmış bu çalışmalarda fiillerinin temel anlamlarını ve söz dizimsel işlevlerini esas alan birtakım sınıflama önerileri sunulmuştur. (Anderson 1971; Levin 1993; Douglas Biber vd., 2007; García-Miguel ve Albertuz 2005; Kuliev 1998; Niiranen 2008; Mathieu 2006; Van Voorst 1992; Werth 1998).

Anderson (1971, s. 204), *The Grammar of Case: Towards a Localistic Theory* adlı çalışmasında duygu fiillerini, durum grameri çevresinde deneyimsel fiiller (*experiential verbs*)

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Orthony, A. ve Turner, J. (1990). What's Basic About Basic Emotions?, *Psychological Review*, 97 (3), 315-331.

başlığı altında ele alır. Levin (1993, s. 188-195), *English Verb Classes and Alternations* adlı eserinde İngilizcedeki fiilleri anlam özelliklerine göre tasnif eder ve bu sınıflamaya aldığı fiilleri de durum grameri açısından üç başlık altında inceler: a) ruh fiilleri (*psych-verbs*) b) ruhsal durum fiilleri (*verbs of psychological state*) c) arzulanma fiilleri (*verbs of desire*).

Niiranen (2008), *Effects of Learning Contexts on Knowledge of Verbs* adlı çalışmasında duygu fiillerini (*emotion verbs*) mental fiillerin bir alt grubu olan psikolojik fiiller (*psychological verbs*) başlığı altında değerlendirir. Werth'in çalışmasında duygu fiilleri, önermesel durum fiillerinin (*konuşma fiilleri, mental fiiler, algısal fiiller*) alt grubunu teşkil eder (Werth, 1998, s. 409). Fillmore (1971: 53)'nin terminolojisinde, duygu fiilleri durum grameri kapsamında değerlendirilmiş ve bu tür fiiller "E-O Fiilleri" arasında gösterilmiştir. Bu önermede (E), deneyimci özne (*expremental subject*) ve (O), bu deneyimin içeriğini belirten nesneyi (*object*) işaret etmektedir. Mathieu (2006), *A Computational Semantic Lexicon of French Verbs of Emotion* adlı incelemesinde Fransızcadaki duygu fiillerini a) olumlu b) olumsuz c) nötr şeklinde üç alt başlıkta ele alır. Kuliev (1998), *Semantika Glagola v Tyukskih Yazıkah* isimli eserinde duygu fiillerini *ruhsal faaliyet fiilleri* alt başlığı altında inceler. Kuliyev (1998, s. 163-176), duygu fiillerini beş alt başlıkta tasnif eder: a) *duygusal durum fiilleri* b) *duygusal heyecan fiilleri* c) *duygusal ilişki fiilleri* d) *arzu fiilleri* e) *hissetme fiilleri*.

Türkiye'de duygu fiillerini ele alan ilk çalışma, Yaylagül (2010)'ün *Türkiye Türkçesindeki Duygu Fiilleri* adlı makalesidir. Yaylagül (2010), duygu fiillerini anlamsal açıdan üç grupta sınıflandırır ve bu fiilleri durum grameri bakımından inceler: a) bütünsel davranış tepki fiilleri: *ürk-, kork-, hayret et-...* b) olumlu duygu fiilleri: *sevin-, gözet-, doy-, ferahla-...* c) olumsuz duygu fiilleri: *iğren-, köpür-, bunal-...* (Yaylagül, 2010, s. 100-111). Eski Türkçenin söz varlığını tematik olarak ele alan User (2009)'ün *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi* adlı eserinde duygularla ilgili fiiller, *duygu ve zihin fiilleri* olmak üzere iki grupta ele alınır (User, 2009, s. 351-354).

Türk dilinde bu alanda yapılan çalışmalarda duygu fiilleri genellikle mental fiillerin alt grubuna dâhil edilerek incelenmiştir. (Acar 2019; Bayraktar 2017; Doğan ve Erdin 2021; Erdem 2004; Hirik 2018; Özden 2020; Alan ve Özeren 2018; Öztürk 2015; Seçkin 2019; Şahin 2012a, 2012b; Yaylagül 2005; Yegin 2019; Yıldız 2016). Duygu fiillerini doğrudan ele alan çalışmalar, mental fiil üzerine yapılan çalışmalara kıyasla daha az sayıdadır (Fakirullahoğlu 2016, 2021; İter 2019; Soydan 2018; Soydan ve Özkan 2021; Yaylagül 2010).

Literatürde genellikle mental fiiller, (a) *algılama fiilleri*, (b) *idrak fiilleri* (c) *duyu fiilleri* (d) *duygu fiilleri* olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır. Kazak Türkçesinde mental fiillerin alt bir alt kolu olan idrak fiilleri ve duyu fiilleri üzerine yapılmış bazı önemli çalışmalar bulunmaktadır. Bu alanda yapılan ilk çalışmalardan biri, Biray (2007)'ün *Kazak şivesi ve Denizli Ağzında Kök Hâlindeki Benzer İdrak Fiillerinde Anlam Farklılaşmaları* adlı bildirisidir. Biray (2007), düşünme ve hissetme fiillerini tematik yönden inceleyerek dört alt başlıkta tasnif etmiştir: (a) duyularımızla ilgili fiiller: *işit-, gör-, bak-* (b) duygularımızı anlatan fiiller: *acı-, az-, ez-...* (c) hafızamızı ve hatırlatma işlevini anlatan fiiller: *bil-, unut-* (d) açıklama yapmayı anlatan fiiller: *buyur-, de-, sor-* (Biray, 2007, s. 307-314). Ayan ve Türkdil (2015)'de Kazak Türkçesinde duyu fiilleri, *Kazak Türkçesinde Dokunma Duyu Fiilleri ve Anlam Zenginliği* adlı makalede ele alınarak temel ve yan anlamları bakımından incelenmiştir.

Kazak Türkçesinde yapılan bu çalışmalarda, dilin duygusal araçları daha çok üslup, ifade ve söz dizimsel yapılar düzeyinde değerlendirilmiştir. Söz konusu incelemeler alan için önemli olmakla beraber, Kazak Türkçesinde duygu fiilleriyle ilgili doğrudan etimolojik ve anlamsal açıdan yapılan çalışmalara rastlanılmamıştır. Kazak dil biliminde duygu alanında yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır: Nurmuhanov (1969), *Emotsionalno-ékspressivnaä Leksika Dramaturgiçeskih Proizvedenii M. Auézova* “M. Avezov’un Drama Eserlerinde Duygu İfade Eden Kelimeler”, Nurgojina (1989), *Emotsionalno-ékspressivnaä Leksika Kazahskogo Razgovornogo Yazıka* “Kazak Konuşma Dilinde Duygu İfade Eden Kelimeler”, İbadildina (1997), *Emotivnaya Leksika Kazahskogo i Russkogo Yazıkov* “Kazak ve Rus Dillerinde Duygu Belirten Kelimelerin Dağarcığı”, Sembayeva (2002), *Körkem Şığarmalardağı Emotsiyonal-d-Ékspressiyvti Leksiyka* “Sanat Eserlerinde Duyguların Etkileyici Kelime Dağarcığı”, Musabekova (2004), *Kazirgi Kazak Puwbliyiystiykasında Ékspressiya Men Emotsiyani Bildiruwdiñ Tildik Kuraldarı* “Modern Kazak Gazeteciliğinde Dil İfade Araçları ve Duyguların İfade Edilmesi”, Sarışova (2006), *Kazak Tilindegi Emotsiyani Beyneleytin Frazelogiyzmdır* “Kazak Dilinde Duyguları Yansıtan Deyimler”, Köpbayeva (2018), *Kazak Dilinde Duygu Bildiren Cümlelerin Psikolinguistik Boyutu*.

İlgili çalışmalar incelendiğinde, duygu fiillerine dair geliştirilmiş ortak bir sınıflamanın olmadığı bununla birlikte, araştırmacılar tarafından konunun farklı yöntemlerle ele alındığı görülmektedir. Söz konusu fiiller, anlam bilgisi çalışmalarının birçoğunda sadece sözlükteki madde başı anlamları verilerek tasnif edilmiştir. Bu fiillerle ilgili etimolojik, morfolojik değerlendirmeler ve anlamsal değişimler sınırlı sayıdaki çalışmalarda ele alınmıştır. Duygu fiillerinin iç anlamlarının belirlenmesi, fonetik ve morfolojik bakımdan değişimlerin gözler önüne serilmesi için fiillerin kökenlerine de değinmek gerekmektedir. Bu çalışmada, Kazak Türkçesindeki duygu fiillerinin semantik yönden sınıflandırılması ve etimolojik bakımından incelenmesi ele alınmıştır. İnceleme materyali, *Kazahsko-Russkiy Slovar* (Kazakça-Rusça Sözlük) adlı sözlüğün taranmasıyla tespit edilmiştir. Fiillerin tasnifinde, Kuliev (1998)’in sınıflama önerisi temel alınarak yeni bir sınıflama önerisi sunulmuştur. Bu çalışma ile fiillerin Eski Türkçedeki kullanımları, günümüz Kazak Türkçesindeki biçimleriyle karşılaştırılmış, tarihî süreçteki anlamsal ve yapısal değişimleri maddeler hâlinde ortaya konulmuştur.

1. Mutluluk, sevinç, neşe ifade eden duygu fiiller

jadıra- 1. Şenlenmek, neşelenmek, keyiflenmek. 2. Memnun olmak. (KzkRS, s. 130) [*jadıra-* (<*jad ‘yansıma kelime’ +(I)rA⁻²); krş. Kırg. *cadıra-* ‘zevk duymak, haz duymak, memnun olmak, memnun kalmak.’] Mec.

köñilden- Neşelenmek, sevinmek. (KzkRS, s. 180) [< köngül ‘gönül’, Uyg. köñül, köñi ~ OT. köñül (DLT) < *köñ’ül < ? kö-n-gü+l (KBS, 2007, s. 382); krş. Kırg. köñül+dön⁻³] Anl. Gen.

² Tekin, {+rA-} ekiyle ilgili *möñrā-* “(sığır, geyik vb.) böğürmek” (IB 60); krş. Moğ. *mögere-* ay. *yañra-* “çınlamak” (IB 22) < *yañ yansıma; krş. Uyg. *yañku* “yankı” örneklerini vererek bu Eski Türkçede yansıma fiiller türettiğini ifade eder (Tekin, 2003, s. 87).

³ Öner, bu ekin Eski Türkçeden döneminden beri değişmeden *-la-/-le-* şeklinde Kzk., Kırg., Tat. lehçelerinde korunduğunu ifade eder. Kzk. ve Kırg.’da ünlüyle ve v, y ünsüzleri (Kzk. için r bitişliler de dahil) ile biten kök ve gövdelerden sonra aynı *-la-/-le-* şeklinin kullanıldığını diğer ünsüzlerle biten kök ve gövdelerin ünsüz uyumuna girdiğini belirtir. Tonlulardan sonra *-da-/-de-*; tonsuzlardan sonra *-ta-/-te-* şeklinde ünsüz uyumuna girerler (Öner, 1998, s. 55).

quvan- Sevinmek, mutlu olmak, memnun olmak. (KzkRS, s. 223) [< *küve- ‘gururlu, kibirli olmak’ (EDPT, 1972, s. 690); < *kiv’ ~ kuv’ ‘mutluluk, şans, şehvet, arzu, tutku’ (ESTY VI, 2000, s. 99); *küve-n- > küven- ‘güvenmek’ (OTWF II, s. 607); krş. küwen- ‘öğünmek’ (DLT IV, s. 402)] Baş. Anl. Geç.

masayra- Şad olmak, çok sevinmek, kıvanmak. (KzkRS, s. 246) [*mest* (Far.) > *mas* ‘mest olmuş, sarhoş’ (OTAL, s. 751; Mamırbekova, 2017, s. 359); *masay-* ‘çakırkeyif olmak.’ > *mas+Ay-⁴* > *masay-ra-*; kelime sonunda /t/ düşmesi ve ön damaksıllaşma görülür.] Mec.

şattan- Sevinmek. (KzkRS, s. 384) [*şâd* (Far.) > *şat* ‘şad, sevinçli, neşeli’ (OTAL, s. 1167; Mamırbekova, 2017, s. 621); *şattan-* (< *şat+tan-*)] Temel Anl.

zavıqtan- Keyiflenmek, heveslenmek. (KzkRS, s. 162) [*zevk* (Ar.) > *zavıq* ‘1. tadım. 2. tatma, tat, hoş giden hâl, haz. 3. manevi haz. 4. boş vakit geçirme; eğlence, eğlenti, cümbüş, eğlenme. 5. güzeli çirkinden ayırt etme kabiliyeti. 6. alay etme, eğlenme.’ (OTAL, s. 1423; Mamırbekova, 2017, s. 224); *zavıqtan-* (< *zavk+tan-*)] Anl. Dar.

2. Gurur, kibir, coşku, güven ifade eden duygu fiiller

ardaқта- Saygı göstermek, hürmet etmek, ulu saymak. (KzkRS, s. 38) [< *ardağ ‘tecrübesiz; eğitilmemiş; şımartılmış, fazla nazlı büyütülmüş (çocuklar için) < Moğ.’ (ESTY I, 1974, s. 173; VEWT, 1969, s. 24-25; MTS, 2003, I, s. 82); krş. *arta-* (< *arba-) ‘yeterli olmak, hayatta kalmak’ ESTY I, 1974, s. 173] Baş. Anl. Geç.

asqaқта- Mağrurlanmak, gururlanmak, büyüklenmek. (KzkRS, s. 41) [< *as-qaq⁵+ta- ? < ET. *as-* ~ *aş-* ‘aşmak, (dağ, tepe ya da yükseklikten) geçmek’ (ESTY I, 1974, s. 214; EDPT, 1972, s. 25); krş. *aş-* ‘aşmak, bir tepiyi öbür yana geçmek’ (DLT IV, s. 42)] Mec.

batıldan- Cesaretlenmek, cesaret etmek, yüreklilik göstermek. (KzkRS, s. 72) [*bagatur*⁶ ~ *batur*⁷ ‘bahadır, yiğit, kahraman; kişi adı parçası’ (EDPT, 1972, s. 313; Aydın vd., 2013, s. 314); Kazak Türkçesinde standart olarak *batır* şeklinde kullanılan kelime, Kazak Türkçesinin ağızlarında *batıl* ~ *batur* ~ *botor* biçimlerinde de görülmektedir. (Hazar, 2005, s. 143) < *batıldan-* (< *batıl+dan-*)] Temel Anl.

batılsın- Kendini kahraman gibi görmek, kendini kahraman zannetmek, cesaretlenmek. (KzkRS, s. 72) [bk. *batıl* > *batıl+sIn-*] Temel Anl.

dandaysı- Kendini beğenmek, kendini yüksek saymak, kibirlenmek. (KzkRS, s. 108) [< *dan ~ dän ‘şan, şöhret, asalet, muhteşem’ (ESTY III, 1980, s. 145; Ahmetyanov I, 2015, s. 239); *dandaysı-* < *dan+day+sı-; Günümüz Kazak Türkçesinde -DAY şeklinde ekleşmiş hâlde görülen bu ek, ET. *teg* ‘gibi’ benzetme edatından gelişmiştir. (Öner, 1998, s. 139).] Anl. Gen.

⁴ Bu ek, oluş bildirir ve geçişsiz fiil yapar. Eski Türkçedeki şekli +(A)d- biçimindedir (Ayrıntılı bilgi için bk. Tekin, 2003, s. 86).

⁵ Gabain, bu ekin Eski Türkçede çok işlek olmadığını, küçültme ve kuvvetlendirme belirten adlar türettiğini belirtir. Ayrıca {+kağ/ +kāk/ +ğak} ekleriyle türetilmiş ırkāk, ırkāk “erkek” (ār “erkek, yiğit adam”), tozğak “çiçek tozu” vb. kelimeleri örnek gösterir (Gabain, 2003, s. 45).

⁶ Kelimenin /g/’li şekli sadece İngiltere’de bulunan Orhon yazılı metinler içinde Or. 8212/77 numaralı yazma parçasında özel isim olarak görülmektedir: *b(a)gatur çigşi* (Aydın vd., 2013, s. 314).

⁷ Clauson, kelimenin kökenine bakıldığında kesinlikle bir Hun (Hsiung-nu) özel ismi olduğunu, kelimenin erken dönemde yalnızca bir kez geçtiğini belirtir. Ayrıca, kelimenin daha sonraki dönemlerde yine özel isim olarak kullanılmaya devam ettiğini, Moğolcadan erken dönemde *ba’atur* biçiminde ödünç alınmış bir kelime olabileceğine dikkat çeker (Clauson, 1972, s. 313).

elevre- Coşmak, kendinden geçmek, galeyana gelmek. (KzkRS, s. 120) [< **ele-* (*edle-* > *eyle-* > *ele-*) ‘dikkate almak, değer vermek’ (EDPT, 1972, s. 57; DLT I, s. 286); Bu verilerden hareketle *elevre-* fiilinin morfolojik tahlili şu şekildedir: < **elevre-* (*ele-v(w)-re-*); krş. *elevsiz-* ‘dikkat çekmeyen, belirsiz, önemsiz, değersiz’ (KzkRS, s.120) | Eski Türkçeden beri kullanılan +(I)rA- eki isimden fiil türeten ektir. Kazak Türkçesinde (y) → -w (-uv/-üv/-v) fonemi bazı fiillere eklenerek o fiilin anlamına eş değer sıfatlar yapar.] Baş. Anl. Geç.

erkeksi- 1. Erkeklik taslamak. 2. (erkek çocuk) Büyüklere özenmek. (KzkRS, s. 124) [er < *ēr ‘erkek’ + *-kek*⁸+sI < ET. *érkek* (EDPT, 1972, s. 223-224); < *irk ‘koç’ + (e)k⁹ (KBS, 2007, s. 339)] Mec.

erkinde- Kendi istediği gibi olmak, kendinden emin olmak, kendini özgür hissetmek. (KzkRS, s. 124) [*erkinde-* (<*erk+(i)n+de-*) ‘hür, serbest’ (KBS, 2007, s. 339); *erk* ‘kudret, özgür irade, bağımsızlık’ < ET. (EDPT, 1972, s. 220-221)] Mec.

jigerlen- Gayretlenmek, güçlenmek, cesaretlenmek. (KzkRS, s. 160) [*ciger* (Far.) > *jiger* ‘1. ciğer, bağır 2. avaz 3. keder, sıkıntı’ (OTAL, s. 172; Mamırbekova, 2017, s. 214) *jierlen-* (< *jiger+le-n-*); Kazak Türkçesinde Arapça ve Farsça alıntı kelimelerde /c/ sesi sızıcı dengi olan /j/ sesine dönüşmektedir.] Mec.

ıylan- İnanmak, güvenmek, itimat etmek. (KzkRS, s. 166) [**ina:-* > *inan-* (*ina:n-*) ‘güvenmek, itimat etmek, bir şeye inanmak’ < ET. (EDPT, 1972, s. 188; Tietze, 2009, II, s. 349) KzkRS’de *iyla* kelimesi ‘çare, çözüm’ anlamında arkaik (eskicil) kelime olarak verilmektedir.] Temel Anl.

qayrattan- Kuvvetlenmek. 2. cesaretlenmek, güç bulmak. (KzkRS, s. 196) [*gayret* (Ar.) > *qayrat* ‘1. çalışma, çabalama 2. kıskanma çekememe’ (OTAL, s. 336; Mamırbekova, 2017, s. 288) Arapça alıntı kelimelerde ön seste /ğ/ ötümsüzleşerek art damak ünsüzü /q/ sesine dönüşür. /ğ/ > /q/ *ğayret* > *qayrat*] Baş. Anl. Geç.

kejirilen- İnatçı olmak, aksileşmek, kibirlenmek, burnu havada olmak. (KzkRS, s. 171) [Kazak Türkçesi ağızlarında *kej ‘aksi, inatçı, huysuz’, *kejir* ‘1. aksi, hep aksini söyleyen, huysuz 2. inatçı, dediğim dedik’ anlamında kullanılır. (Koç vd, 2019, s. 236; KTAS, s. 309); *kejirilen-* (<*kej+ir+len-*); (krş. *kej (Far.) > *kejir* ‘eğri, çarpık’ (?) Ahmetyanov, 2015, I, s. 389) Temel Anl.

keki- / kekşiy- Kibirlenmek, böbürlenmek, büyüklük taslamak. (KzkRS, s. 172-173) [< *kek* ‘öfke, hiddet, gazap, nefret, kin, hınc’ *keki-* (< *kek-i-*) (ESTY V, 1997, s. 24-25; DLT IV, s. 294); Kazak Türkçesinde *kek* kelimesi isim kökü olarak geçer. (KzkRS, s. 172) Mankeeva (1991, s. 90), Kazak dilinde *kek sözcüğünün kök hâlinde kullanımının işlek olmadığına dikkat çekerek *kekşiy-* fiilinin *kek ismi üzerine getirilen +şI-/+şU- isimden fiil yapma ekiyle türetildiğini belirtir. Bu görüş doğrultusunda -y- eki, fiil çatısına etki etmeyen fiilden fiil yapan ek işlevi görmektedir. (Mankeeva, 1991. s. 90); krş. *döñbekşi-* ‘yatarken dönmek’ (< *döñbek* ‘tomruk’ + *şi-*)] Baş. Anl. Geç.

⁸ Sevortyan, kelimenin temel anlamını “erkek, erkek cinsindeki varlık” olarak vermiş, Radloff ve Gabain’in *erkek* < *er +kek* şeklinde verdikleri köken açıklamasına katılmadığını, kelimenin kökeninin muhtemelen **erke-* olduğunu /-k/ ~ /ğ/ ekinin de fiilden ad türeten yapım eki olduğunu ifade eder (Sevortyan, 1974, s. 297-299).

⁹ Gülensoy, kelimenin kökeniyle ilgili M. Erdal’a gönderme yaparak *är+käk* biçiminin yanlış olduğunu ifade eder. Eski Türkçede *irkäk* kelimesinin Orta Türkçe dönemi metinlerinde /ä/ ile *ärkäk* biçiminde yazılmış olmasını, bu kelimenin ilk hecesindeki benzerlik nedeniyle “adam, erkek” anlamındaki *är* kelimesiyle karıştırılmış olmasına dayandırmaktadır (Gülensoy, 2007 s. 339).

kisimsi- Kibirleşmek, böbürlenmek, kendini önemli biri görmek. (KzkRS, s. 190) [< *kişi* ‘erkek, kişi insan, kimse, halk’ (EDPT, 1972, s. 752; DLT IV, s. 335); *kişi-m+si* > *kişimsi- /ş/* > /s/ damak diş eti ünsüzünün dişyuvasıl ünsüzüne dönüşmesi.] Mec.

qudayı- Kendini herkesten üstün görmek, övünmek. (KzkRS, s. 225) [*hudâ* (Far.) > *quday* ‘Tanrı, Hâlik, Rabb’ (OTAL, s. 451; Mamırbekova, 2017, s. 315) Kelime başındaki /h/ sesi ötümsüz artdamak patlayıcısı /q/’ye dönüşür. Alıntı kelimenin sonundaki /ā/ uzun ünlüsü, Kazakçada /y/ türemesiyle /Ay/ biçimine dönüşür. (bk. *gedā* (Far.) > *kedey* ‘yoksul’)] Mec.

maqta- Övünmek, gurur duymak, kendini övmek. (KzkRS, s. 244) [*maqta-* < (Moğ.) *mayta-* ‘övmek, methetmek, yüceltmek, göklere çıkarmak, lehinde konuşmak’ (MTS, 2003, I, s. 812; Budagov, 1871, II, s. 197-198); *maqta-n-* > *maktan-*] Temel Anl.

mañgazdan- Kibirleşmek, gururlanmak. (KzkRS, s. 245) [< *moñus (*mogus*) ‘kötü ruh’; krş. < (Moğ.) *mañgas* ~ *mangyus* ‘insanlar’; *mañgız* (*mawız*) ‘şeytanlık, cadı (Zayatulek destanında)’; *magız* ‘Moğolca olumlu epik bir karakter adı’ (Ahmetyanov, 2015, II, s. 18)] Mec.

menmensi- Kibirleşmek, kendini büyük görmek, büyülenmek. (KzkRS, s. 249) [*men* ‘ben, birinci tekil kişi zamiri’ < ET., OT. *ben* (~*men*) b- > m- ses değişimi, kelime *men* kelimesinin tekrarıyla türetilmiş. (ESTY VII, 2003, s. 50-55; KBS, 2007, s. 131)] Mec.

nan- İnanmak. (KzkRS, s. 258) [**ina-* > *inan-* (*ina:n-*) ‘güvenmek, itimat etmek, bir şeye inanmak’ < ET. (EDPT, 1972, s. 188; Tietze, 2009, II, s. 349); Kazakçada söz başında dar ünlüyle başlayan kelimelerde düzensiz olarak /n/ sesinin düşmesi görülmektedir. *ina:n-* → *nan-*] Temel Anl.

pañdan- Mağrurlanmak, kendini beğenmek. (KzkRS, s. 280) [Kazak Türkçesinin ağızlarında *pañlık* ‘kendini beğenmişlik’ (KTAS, s. 554) anlamında yaşar. KzkRS’de *pañ* ‘gururlu, kendini beğenmiş, kibirli’ (KzkRS, s. 554); Mançu-Tunguz dillerinin karşılaştırmalı sözlüğünde *pañ* > Çin. ‘yelkenli’ (MTDKS II, s. 33); krş. *pan (Çin. *fan*, Tib. *phan*) ‘duvara asılan ipek süsler, kurdeleler’; *pang* ‘yansıma kelime’, ‘patlama sesi, silah sesi’ (?) (MTS, 2003, II, s. 1009); Yeni Uygur Türkçesinde kelime, *pañşin* < Çin. ‘kaygısız, emin, düşünmeden’ (YUygTS, s. 314) anlamında verilir. Eski Türkçede ve diğer tarihî Türkçe metinlerde kelime tespit edilememiştir. Kelimenin kökeni tartışmaya açıktır. *pañdan-* < **pañ+dan-*] Mec.

ruhtan- Coşmak, ilham almak, cesaretlenmek. (KzkRS, s. 287) [*rûh* (Ar.) > *ruh* ‘1. can, nefes 2. canlılık, his, duygu 3. En mühim nokta, öz 4. Kalp, kan’ (OTAL, s. 1076; Mamırbekova, 2017, s. 485); *ruhtan-* > *ruh+tan-*] Mec.

sen- İnanmak, güvenmek. (KzkRS, s. 302) [*sen-* (< *isen*) ‘1. güvenmek 2. ikna etmek, emin olmak’ (ESTY I, 1974, s. 673-674); Clauson (1972, s. 264), Kazak Türkçesinde *ışan-* fiilinin art ünlülü biçimde görüldüğünü ve *ışan-* fiilinin eş anlamlısı olan *inan-* fiilinin etkisinde kaldığını ifade eder. *ışan-* ~ *isan-* > *işen-* < ET. ‘inanmak, güvenmek’ (EDPT, 1972, s. 264)] Temel Anl.

täkapparlan- Övünmek, gururlanmak. (KzkRS, s. 334) [*tekebbür* (Ar.) > *täkappar* ‘kibir gösterme, büyüklük satma’ (OTAL, s. 1278; Mamırbekova, 2017, s. 545); Arapça alıntı kelimelerde /ä/ > /e/ ön damaksıllaşma gelişir.¹⁰; *täkapparlan-* < *täkappar+lan-*] Anl. Gen.

3. Korku, kaygı, endişe ifade eden duygu fiiller

elegiz- 1. Merak etmek, korkmak, telaşlanmak. 2. Endişeye düşmek. (KzkRS, s. 119) [*ele-*: ‘sakin olmak, nazikçe hareket etmek’ (EDPT, 1972, s. 1269; Günümüz Kazak Türkçesinde ‘1. dikkate almak, önem vermek 2. iltifat etmek, saygı göstermek, değer vermek’ (KzkRS, s. 119) anlamlarıyla kullanılan *ele-* fiil köküne yaptırma, öldürme bildiren *-giz-* / *-giz-* çatı ekinin getirilmesiyle biçimlendiğini söylemek mümkündür: *elegiz-* (< *ele-giz-*) Ayrıca, bu ekle ilgili örnekler için bk. *algız-* ‘aldırmak’, *ötkiz-* ‘geçirmek’ vb. (Öner, 1998, s. 101-102); krş. < *yel ‘1. yel, rüzgar, esinti 2. cin, cin çarpması’ (DLT IV, s. 769); ET. > *yel* (< *jel, yil*) ‘ruh’ kelimesiyle **elir-* ‘tedirgin olmak’, **eligu-*, **elikteu-*, **elegiz-* (?) fiilleri arasında bağlantı olabilir.] Mec.

jasqan- Korkmak, çekinmek, cesaret edememek. (KzkRS, s. 142) [< *yaş ~ (*jas*) ‘yaş, taze nesne’ (DLT IV, s. 756); *jas > *jaska-* ‘göz dağı vermek, geri çevirmek’ (?) (Mankeeva, 1991, s. 88) *jas* > *jas-ka-* ‘göz dağı vermek’ + *-n-* dönüşlülük eki.] Anl. Gen.

jüreksizden- Korkmak, cesaret edememek. (KzkRS, s. 157) [ET., OT. > *yür ‘iç, öz, benlik’+(*e*)*k* > *yürek(g)* ‘kalp, korkmama, yüreklilik, cesaret, gönül’ (KBS, 2007, s. 1194); *jüreksizden-* (< *jürek+siz+den-*); krş. *yüreklen-* ‘cesaret göstermek, yiğitlenmek.’ (DLT IV, s. 826)] Mec.

iymen- Korkmak, çekinmek. 2. Utanmak, sıkılmak. (KzkRS, s. 166) [*eymen-* (*ejmen-* /*iymen-*) ‘1. korkmak 2. mahcup olmak 3. küçümsemek’ < *ay ~ *ay-*, *ey ~ *ey-*, *eg ~ *eg-* (ESTY I, 1974, s. 249-251); *eymen-* ‘utangaç olmak, utanmak (bir şeyden veya birinden, datif veya ablatif)’ Clauson, kelimeyi basit fiil olarak değerlendirir. (EDPT, 1972, s. 273); krş. < **eyme-n-* ‘utangaç olmak’ (OTWF II, s. 598)] Temel Anl.

irkil- Duraksamak, tereddüt etmek, çekinmek. (KzkRS, s. 401) [**ürk-(ü)-l-* > *irkil* ‘ürkerek geri çekilir gibi olmak veya şaşırıp kalmak’ (DLT IV, s. 714-715; KBS, 2007, s. 439); krş. *irkil-* ‘toplanmak, çoğalmak’ (DLT IV, s. 826; ESTY I, 1974, s. 378)] Anl. Gen.

qayğılan- Kaygılanmak, evhamlanmak (KzkRS, s. 195) [*kayğı* ‘üzüntü, endişe duyulan düşünce, tasa’, ET. *qadğu* ~ *kayğu* ~ *qatğu* ‘kaygı, acı, dert, keder’ (EUTS, 1968, s. 160); *qadğu* ~ *kayğu* ‘kaygı’ (DLT IV, s. 246); *ka:q-* > *kayğı* ~ *kayğu* (EDPT, 1972, s. 598-599) + *lAn-* eki.] Temel Anl.

qayğır- Kaygılanmak, üzülmek, gamlanmak, kederlenmek. (KzkRS, s. 195) [bk. *qayğılan-* > *ka:q-* *kayğı* ~ *kayğu*] Temel Anl.

qavipsin- Tehlikeli bulmak, korkmak. (KzkRS, s. 211) [*havf* (Ar.) > *qavip* ‘korku, korkmak’ (OTAL, s. 410; Mamırbekova, 2017, s. 304); *qavipsin* (< *qavip+sIn-*); Arapça alıntı kelime öne sesteği /h/ artdamaksıllaşarak /q/ sesine dönüşmüş. → /h/ > /q/ *hürmät* > *qurmet*] Temel Anl.

¹⁰ Altun, Kazak Türkçesindeki Arapça alıntı kelimelerde bulunan art ünlülerin bir kısmının ön damaksıllaştığını, bunun başlıca sebebinin artlık-önlük uyumunu korumak olduğunu belirtir. /ä/ > /e/; *äbäs* > *äbes hadis* > *ädis qadim* > *kädim väcib* > *wäjip* vb. (Altun, 2015, s. 7).

qavipten- Korkmak, tehlike hissetmek, şüphelenmek. (KzkRS, s. 212) [bk. **qavipsin-** < (Ar.) *havf qavip+ten-*] Anl. Gen.

qorıq- Korkmak, ürkmek, dehşete kapılmak. (KzkRS, s. 221) [*kork*¹¹ ‘korkmak’ (EDPT, 1972, s. 651-652; DLT IV, s. 346); *kork-* ‘korku duymak, ürkmek, dehşete kapılmak’ (KBS, 2007, s. 542)] Temel Anl.

qorın- 1. Korunmak, sakinmek 2. Korkmak, çekinmek. (KzkRS, s. 221) [< *korı-* ~ (*koru*) ‘korunmak’ (DLT IV, s. 346; EDPT, 1972, s. 645-646); *koru-* ‘bir kimseyi veya bir şeyi dış etkilere, tehlikeden ya da zor bir durumdan uzak tutmak’ < *koru* ‘korunmak’ → **koru-n-* ‘kendini korumak, sığınmak’ (KBS, 2007, s. 543-544)] Anl. Gen.

ögeysi- Yabancı gibi hissetmek. 2. Hasret çekmek, özlemek. (KzkRS, s. 272) [*ögey* ~ (*öğ:ey*) ‘üvey’ < ET., OT. (DLT IV, s. 451; EDPT, 1972, s. 119); *ögeysi-* (< *ögey+si-*)] Mec.

saqsın- Sakınmak, korkmak, ihtiyatlı olmak. (KzkRS, s. 290) [< **sa-* ‘saymak, düşünmek’ (EDPT, 1972, s. 781) → *sa-* fiil köküne /-k+/ fiilden isim yapan ekin getirilmesiyle → *sak* (*sa-k*) ‘uyanık, işte uyanık ve zeyrek olan’ (DLT IV, s. 483; EDPT, 1972, s. 803); Kazak Türkçesinde *sak* isim gövdesine getirilen +*sIn-* isimden fiil yapma ekiyle → *saq+sın-* > *saqsın-* şeklinde türetilmiştir.] Anl. Gen.

sesken- 1. Çekinmek, korkmak. 2. Şüphelenmek. (KzkRS, s. 303) [**siskä-* > **seskä-* > *sesken-* > *seskän-* ‘çekinmek, korkmak’ (Radloff, 1911, IV, s. 488); < *ses* ‘korkutmak’ Kzk., Kırg.; krş. < *séz-* (*sé:z-*) ‘sezmek, hissetmek, anlamak, tahmin etmek’ (EDPT, 1972, s. 860-861); < *sez-* ‘hissetmek’ (VEWT, 1969, s. 413); Kzk., Kırg. < *ses* ‘tehdit, gözdağı’, Alt. < *seste-* ‘gözdağı vermek’ (ESTY VII, 2003, s. 266); *sesken-* > *ses+k/qA-n-*] Anl. Gen.

şoşı- Korkmak, dehşete kapılmak. (KzkRS, s. 388) [< **çor-* ‘korkmak, titremek’ (Tumaşeva, 1992, s. 242); *çoçu-* ~ *çooçu-* ‘korkmak, ürkmek’ (VEWT, 1969, s. 113); krş. *soçın-* < *soçın-* ‘(kalp) çarpmak’ (OTWF II, s. 614); (Moğ.) (?) *çöç-* ~ Kırg., Alt. *çoçu-*, *çoçula-*, *çoçun-* ‘korkmak’ (Baskakov, 1972, s. 269)] Temel Anl.

tolqı- 1. Endişelenmek. 2. (rüzgârın etkisiyle) Dalgalanmak. 3. Huzuru kaçmak tedirgin olmak. (KzkRS, s. 342) [ET. > **tal-* ‘güç kaybetmek, bilincini yitirmek, bayılmak’ (EDPT, 1972, s. 490); OT > *tal-* ‘çarpmak, vurmak’; (DLT IV, s. 523); Kazak Türkçesinde *tolqın* ‘dalga’ (KzkRS, s. 342) ve *tolqı-* ‘(rüzgârın etkisiyle) dalgalanmak’ fiili arasında anlam ilgisi olduğunu söylemek mümkündür. Mankeeva, kelimeyi **tol-qı-* > *tolqı-* biçiminde açıklar. (Mankeeva, 1991, s. 134). Radloff (1905, s. 1198-1199), bu fiili *tolku-* (*tolkı-*) ~ *tolkunla-* ‘endişelenmek, dalgaların çarpması’ anlamlarıyla açıklar. (Radloff, 1905, III, s. 1198-1199); krş. *talkı-* ‘ayıp sayılmak’ (DLT IV, s. 565); Moğ. *dolgi-* ‘dalgalanmak, sıçramak, acele etmek, telaşlanmak’ (MTS, 2003, I, s. 411). Moğ. < Tü. (?)] Anl. Gen.

üreylen- Ürpermek, paniğe kapılmak, korkmak. (KzkRS, s. 375) [< **ürge-* ~ *ürgü-* ~ *üreyge-* ~ *ürgü-* ‘ürkmek, korkmak, ürkütülmek, korkutulmak’ (MTS, 2003, I, s. 1562) +*len-* eki.; krş. **ürk-ürük-**] Temel Anl.

¹¹ Sevortyan, *kork-* fiilinin temel anlamının “korkmak” olduğunu, tarih ve çağdaş Türk lehçelerinde bazı fonetik farklılıklarla korunduğunu belirtir. Bang’ın *kork-* “korkmak” eski intensif formunun -k ekiyle oluştuğu görüşüne yer vererek **kor(u)-*, *kort-* “korku” biçimlerinin kelimenin etimolojik yapısıyla ilişkili olabileceğine dikkat çeker (Sevortyan, 1997, s. 77-79).

ürk- / **ürük-** Ürmek, korkmak. (KzkRS, s. 375) [*ürk-* (*ürki-/ürük-*) ‘irkilmek, ürmek, korkmak’ (EDPT, 1972, s. 221; DLT IV, s. 714)] Temel Anl.

vayımda- Endişe etmek, kaygılanmak, evhamlanmak. (KzkRS, s. 364) [(*vehm* (Ar.) > *vayım* ‘kuruntu, yersiz korku’ (OTAL, s. 1375; Mamırbekova, 2017, s. 559); /h/ > /y/ → *vehm* > *vayım* > *vayım+da-*; sızıcı gırtlak sesi /h/ içseste ön damak sesi olan /y/ ünsüzüne gelişme eğilimi gösterir.] Anl. Gen.

4. Şaşkınlık, heyecan, telaş, merak ifade eden duygu fiiller

abdıra- Bir şeye zamansız ve hazırlıksız yakalanmak, apansız yakalanmak, telaşlanmak, şaşırarak. (KzkRS, s. 11) [**ab/ *ap ~ *ap-/ *ab-* (?) ‘yansıma kelime’ → (< **ab-d-ır+ -a-*) ‘1. şaşırarak, şaşkınlık içinde olmak, utanmak 2. korkmak 3. ihtiyaç duymak 4. azap çekmek, kederlenmek’ (ESTY I, 1974, s. 58-59)] Anl. Dar.

alañda- 1. Şaşkın şaşkın etrafına bakmak. 2. Merak etmek, tedirgin olmak. (KzkRS, s. 28) [*alañda-* (< **alañ+da-*) ‘tereddüt etmek, ileri geri hareket etmek’ (Radloff, 1911, I, s. 357-358); krş. *alñu-* < *alañ+u-* ‘zayıflamak, bitkinleşmek’ (OTWF II, s. 474)] Anl. Gen.

ävesten- Heves etmek, heveslenmek, meraklanmak. (KzkRS, s. 57) [*heves* (Ar.) > *äves* ‘1. arzu, istek 2. gelip geçici istek’ (OTAL, s. 428; Mamırbekova, 2017, s. 81); *ävesten-* (< *äves+ten-*); Arapça alıntı kelimelerde gırtlak ünsüzü /h/ önseste düşmektedir. *hâkim* > *âkim*, *hâdis* > *âdis* vb.] Anl. Gen.

balasın- Çocuk gibi görmek, çocuk muamelesi yapmak. (KzkRS, s. 64) [< *bala:* ‘yavru kuş’ (EDPT, 1972, s. 332); < ET. *bala* ‘kuş ve hayvan yavrusu’ (DLT IV, s. 64); belki yabancı bir kökten türemiş olabilir. (bk. ESTY II, 1978, s. 47-49); *balasın-* > *bala+sIn-*] Mec.

ğajaptan- Hayrete düşmek, hayret etmek, şaşırarak. (KzkRS, s. 106) [*‘äceb* (Ar.) > *ğajap* ‘hayret, gariplik, çok tuhaf, anlaşılmaz’ (OTAL, s. 7; Mamırbekova, 2017, s. 130) +*tan-* isimden fiil yapan ek. (Arapçadan alıntı kelimelerin bir kısmında önlüleşme görülmektedir: *‘acâ’ib* > *ğajayıp*, *‘äceb* > *ğajap* vb.)] Temel Anl.

qumarlan- Heveslenmek, meraklanmak, arzulamak. (KzkRS, s. 227) [*kimâr* (Ar.) > *qumar* ‘para karşılığında oynanan oyun’ (OTAL, s. 630; Mamırbekova, 2017, s. 320) +*lan-* isimden fiil yapan ek. Kelimede ünlü yuvarlaklaşması /i/ > /u/ görülür: *qiblâ* > *qubıla*] Mec.

sas- Şaşırarak, şaşmak. (KzkRS, s. 296) [< *şaş-* ‘umulmayan, beklenmeyen veya olağanüstü bir olay, bir olgunun karşısında şaşkın bir duruma gelmek, hayret etmek’ < OT. *şaş-ur-* ‘arasına ayırmak’ (KBS, 2007, s. 840); krş. *şaş* ‘ürkek’ (DLT IV, s. 496)] Temel Anl.

sasqalaqta- Şaşırarak, şaşakalmak. (KzkRS, s. 296) [bk. *sas-* > *sas+Galak/q¹²* ‘şaşkın, sersem’ > *sas-Galak/q+ta-*] Temel Anl.

tañdan- Şaşmak, hayrete düşmek. (KzkRS, s. 328) [< *tañ* (?*ta:ñ*) II ‘şaşmak, hayret etmek, şaşırtmak’ (EDPT, 1972, s. 510-511); *tañla-* (II) < *tañ+la-* ‘şaşırmak, taaccübe düşmek’ (OTWF II, s. 447); krş. *tañla-* ‘danlamak, taaccüp etmek.’, *tañlaş-* ‘şaşmak, taaccüp etmek’ (DLT IV, s. 571)] Temel Anl.

¹² Kazak Türkçesinde işlek olmayan ektir. Üç ekin {+GA, +La, +k/q} kaynaşması yoluyla yeni kelimeler türetir. Örnek olarak; *döñgelek* “yuvarlak”, *tañqalaqta-* “çekinmek, ürmek, kaçınmak”, *qaşqalak* “kaçamak yolu arayan, kaçamağa sapan, devamlı kaçan”, *qoyqalaq* “kabadayılık, dikleşme” kelimeleri verilebilir (Coşkun, 2017, s. 54).

tañırka- Şaşırmak, hayret etmek. (KzkRS, s. 328) [*tañ+(I)rka-* > *tañırka-* ‘hayret etmek, şaşırmak’ (OTWF II, s. 462); krş. *tañdan-*; kelimeye getirilen **+Irk/qA-** işlek olmayan ektir.] Temel Anl.

tebiren- Heyecanlanmak. (KzkRS, s. 335) [*täp-* > *täprä-* > *täprä-n-* ‘teprenmek’ (OTWF II, s. 618); < *tepre-n-* ‘hareket etmeye başlamak, kımıldanmak’ (EDPT, 1972 s. 443); *tepre-* ‘teprenmek, kımıldamak’ (DLT IV, s. 602); krş. **tē* ‘yansıma kelime’ (?) → *tebrel (n)-* → *tepren-* (KBS, 2007, s. 873)] Mec.

5. Kızgınlık, öfke, hiddet ifade eden duygu fiiller

apşı- 1. Kısaltmak, çekmek. 2. *mec.* Alınmak, gücenmek, küsmek. (KzkRS, s. 36) [**ab/ *ap ~ *ap-/ *ab-* (?) ‘yansıma kelime’ (ESTY I, 1974, s. 58-59); krş. < **abçi-* (Moğ.) ‘büzülme, büzüşme, küçültme, daraltma’ (MTS, 2003, I, s. 5; VEWT, 1969 s. 22)] Mec.

aşın- Sinirlenmek, öfkelenmek, kızmak. (KzkRS, s. 51) [**acı* ‘tat alma organında bazı maddelerin bıraktığı yakıcı durum’ < ET. *acığ* ‘acı, hiddet, kuvvetli, pek’ ~ EAT. *acığ* ‘kızgınlık, hiddet’, *acığı tut-* ‘kızmak’ (KBS, 2007, s. 45, ESTY I, 1974, s. 89-92); *açığ* ‘acı, ekşi’ (EDPT, 1972, s. 21)] Mec.

doldan- Sinirlenmek, hiddetlenmek. (KzkRS, s. 114) [**dol-, tol-* ‘dolmuş hâlde gelmek’ > *tol-u* > *tolu* ‘dolmuş, pek çok’ < ET. (EDPT, 1972, s. 491; Tietze, 2002, I, s. 639); Kzk. *dol** (I) ‘sinirli’ (KzkRS, s. 114); < **dol+dan-* (?)] Mec.

ekilen- 1. Kızmak, hiddetlenmek. 2. Şiddetlenmek. (KzkRS, s. 119) [**yek ~ *jek* ‘taklit kelime’ (?) (ESTY IV, 1989, s. 171) + (+*lan-* eki.)] Mec.

ızalan- Öfkelenmek, sinirlenmek. (KzkRS, s. 394) [*îzâ* (Ar.) > *iza* ‘1. iyiliğe karşılık iyilik etme 2. kedere, mihnete uğratma 3. korkma’ (OTAL, s. 566; Mamırbekova, 2017, s. 646); *ızalan-* (*iza+lan-*)] Baş. Anl. Geç.

jundan- 1. Delirmek, çıldırma, kudurmak. 2. Öfkelenmek, sinirlenmek. (KzkRS, s. 159) [*cinn* (Ar.) > *jın* ‘1. gözle görünmez, latif cisimlerden ibaret bir yaratık (mahlûk) 2. *mec.* pek zeki ve anlayışlı kimse’ (OTAL, s. 175; Mamırbekova, 2017, s. 214); *jın+dan-* > *jundan-* Kelime sonunda çift ünsüzden birinin düşmesi → /nn/ > /n/ *cinn* > *jın*; krş. *cinli* kelimesi **+lı** (< ET. **+lığ**) eki] Mec.

kijin- Kızmak, öfkelenmek, tehdit etmek. (KzkRS, s. 189) [*gije-* ~ *giji-* ~ *kiçi-* ~ *kiji-* ‘Kaşınmak, tahriş etmek, gicişmek’ (ESTY III, 1980, s. 41-43; DLT IV, s. 328); Sevortyan (1980, s. 42), *kiçi-* ~ *kiji-* fiilinde kelime içinde /-j-/ < /-ç-/ değişimine dikkat çekerek kelimenin menşeinin **kiç / *kıç* ve **kiç- / *kıç-* hem isim hem de fiil türevleriyle bağlantılı olabileceğine dikkat çeker. *kijin-* (< *kiji-n-*) (ESTY III, 1980, s. 42); Eski Türkçede /c/ sedalı ve süreksiz ve /j/ sedalı sürekli diş-damak ünsüzü bulunmamaktadır. İşte iki ünlü arasında /ç/ ünsüzünün sedalısı olarak meydana gelmesi sonraki devirlerde görülmektedir. | krş. *qij* ‘sinirlendiğinde çıkan yansıma ses’; *qijilda-* ‘küplere binmek, öfkelenmek, köpürmek.’ (Janukozov, 1999, s. 429)] Mec.

qatuvlan- 1. Dayanıklı olmak, sertleşmek, katılaşmak. 2. Öfkelenmek. (KzkRS, s. 211) [**kat-* ‘sertleşmek, katılaşmak’ < *katığ* ‘zor, sağlam, sert vb.’ < *+la-n-* (EDPT, 1972, s. 597)] Mec.

qaharlan- Öfkelenmek, sinirlenmek. (KzkRS, s. 212) [*kahr* (Ar.) > *qahar* ‘1. zorlama, zorla bir iş gördürme 2. üstün gelerek mahvetme, helak etme, batırma, ezme 3. çok kederlenme, çok üzüntü duyma’ OTAL, s. 578; Mamırbekova, 2017, s. 305); *qaharlan-* (*qahar+lan-*); Arapça alıntı kelime de ünsüz çifti arasında düz geniş ünlü türemesi gelişir: /hr/ *şähr* > *şahar* / *şähär* vb.] Anl. Dar.

qorlan- Öfkelenmek, aşırı derecede sinirlenmek, gururu kırılmak, horlanmak. (KzkRS, s. 220) [*hâr* (Far.) > *qor* ‘1. hor, hakir, aşağı, bayağı. 2. yiyici, yiyen’ (OTAL, s. 390; Mamırbekova, 2017, s. 313); (*qor+lan-* > *qorlan-*), krş. Kırg. *kordol-* ‘hor ve hakir görülmek’] Mec.

ökpele- 1. Küsmek, incinmek, kırılmak. 2. Somurtmak, surat asmak. (KzkRS, s. 273) [*öfke* ‘kırgınlık, hışım, hiddet, gazap’ (KBS, 2007, s. 649); ‘ciğer, karaciğer, akciğer’; Clauson, Türk dilinin tarihî dönemleri içinde *öfke* < *övke* ~ *öyke* < *öbke* ‘ciğer, karaciğer, akciğer’ anlamlarında kullanılan bu kelimenin anlam genişlemesiyle ‘öfke’ anlamına geldiğini belirtir. (EDPT, 1972, s. 9); krş. *öpke* ‘kırgınlık’ (DLT IV, s. 460) *ökpe+le-* > *ökpele-*] Anl. Gen.

renji- Küsmek, gücenmek, rencide olmak. (KzkRS, s. 286) [< *renc* (Far.) ‘1. ağırı, sızı 2. zahmet, eziyet, sıkıntı (OTAL, s. 1062; Mamırbekova, 2017, s. 481) *renc+i-* > *renji-*] Anl. Gen.

tisten- 1. Ağzını açmamak, konuşmamak. 2. *mec.* Sinirlenmek, kızmak. (KzkRS, s. 364) [*ti:ş-* (*d*) ET. > ‘diş’ temel anlamında birçok çağdaş Türk lehçesinde yaşar. (EDPT, 1972, s. 557; DLT IV, s. 618); *tiş* > *tiş+ten-* > *tišten-*] Mec.

6. İğrenme, kıskanma, nefret ifade eden duygu fiiller

bez- 1. Kaçmak, uzaklaşmak, firar etmek. 2. Nefret etmek, terk etmek. 3. Yaklaşmamak, uzak durmak. (KzkRS, s. 74) [*bez-* ‘titremek, ürpermek’ < ET. (EDPT, 1972, s. 389; DLT IV, s. 86); krş. *bez-* ‘Bezgin hâle gelmek, bıkmış usanmak, artık hoşlanmamak’ (Tietze, 2002, I, s. 329)] Anl. Gen.

jeri- İğrenmek, tiksirmek. (KzkRS, s. 148) [< *yer-* ‘yermek, beğenmemek, iğrenmek, zemetmek, hakir görmek’ (DLT IV, s. 775; EDPT, 1972, s. 955); *jeri-* (< *jer-i*¹³)] Anl. Dar.

jerken- İğrenmek, tiksirmek, nefret etmek, beğenmemek. (KzkRS, s. 148) [*jerken-* (< *jer-k/qA-n-*); bk. *jeri-*] Anl. Gen.

jiyren- İğrenmek, tiksirmek, ikrah etmek. (KzkRS, s. 150) [*iğren-* ‘tiksinmek’ OT. *yigren-* ‘tüyü ürpermek, iğrenmek’ < OT. *ig ‘hastalık’ + *re-n-* (?) (KBS, 2007, s. 427); *yigren-* ‘tüyü ürpermek, iğrenmek, tiksirmek’ (DLT IV, s. 789; EDPT, 1972, s. 914)] Temel Anl.

kekten- Kin beslemek, kin duymak. (KzkRS, s. 172) [< *kek* ‘öfke, hiddet, gazap, nefret, kin’ (ESTY V, 1997, s. 24-25); < *kek* ‘kin, hınç, öç, sıkıntı, zahmet, mihnet’ (DLT IV, s. 294) *kek+ten-* > *kekten-*] Anl. Dar.

künde- Kıskanmak, haset etmek, çekememek. (KzkRS, s. 187) [< *küni:(ğ-) ‘kıskançlık, kıskanç’ (VEWT, 1969, s. 309; EDPT, 1972, s. 727); *küni+lä-* > *künilä-* ‘kıskanmak, çekememek’ (OTWF II, s. 441); krş. *künü-* ‘imrenmek, kıskanmak’ (Radloff, 1899, II, s. 1441)] Temel Anl.

¹³ Kazak Türkçesinde işlek olmayan ektir. Üzerine mastar eki *-(U)w* geldiğinde fark edilmeyebilir. Tek heceli fiil köklerinden birkaç örnek türetmiş, pekiştirme görevinde kullanılır. ET. (Uyg.) *janşı-* “saldırmak” vb. (Korkmaz, 2009, s. 127).

qomsın- Hor görmek, küçümsemek, beğenmemek. (KzkRS, s. 218) [< *ko:m ‘1. dalga 2. fırtına 3. endişelenmek’ (ESTY V, 1997, s. 53) *qomsın-* (<*qom+sIn-); krş. ko:m ‘deve semeri’ (EDPT, 1972, s. 625; DLT IV, s. 342)] Mec.

qızgan- 1. Kıskanmak, haset etmek. 2. Esirgemek, kıyamamak. (KzkRS, s. 232) [OT. *kısğan-* (DLT) ~ *kısırқан-* < *kızğa- < (kız ‘hasis + ğa-)n- ‘kıskanmak’ (KBS, 2007, s. 517; DLT IV, s. 321); *kızga-n-* > *kızgan-* ‘kıskanmak’ (OTWF II, s. 605)] Temel Anl.

7. Utanma, çekinme, kuşku ifade eden duygu filleri

arlan- 1. Utanmak, arlanmak, ar saymak. 2. Saygı duymak. (KzkRS, s. 39) [*âr* (Ar.) > *ar* ‘utanmak’ (OTAL, s. 44); *ar* > *ar+dAn-* > *ardan-*, krş. Kırg. *ardan-*] Anl. Gen.

iñğaysızdan- Mahcup olmak, utanmak, rahatsız olmak. (KzkRS, s. 394) [< *oñ- ‘refaha ermek, zengin olmak, düzelmek’ (EDPT, 1972, s. 168-169); *oñ-* ‘başarılı olmak, şanslı olmak vb.’ (ESTY I, 1974, s. 458); Sevortyan (1974, s. 458) ve Clauson (1972, s. 168), *oñ-* biçiminin Orta Türkçe dönemine ait metinlerde karşımıza çıktığını ifade eder. krş. *oñul-* ‘iyileşmek, düzelmek, iyi olmak’ (DLT IV, 539); kelime başında /o/ > /ı/ ünlü düzleşmesi görülür. Eldeki bu verilerden hareketle *iñğaysızdan-* fiilinin morfolojik tahlili şu şekildedir: < *iñ+GAy- ‘fırsat, olanak, her zaman, daima’ < *iñ+GAy+sIz ‘elverişsiz, uygunsuz, rahatsız’ < *iñğaysız+dan-* (KzkRS, s. 394)] Baş. Anl. Geç.

qaymıq- Çekinmek, cesaret edememek, tereddüt etmek. (KzkRS, s. 196) [< *kay- ‘meyletmek, kaymak; caymak, acımak, kayırmak, tınmak, iltifat etmek’ (DLT IV, s. 284); *kay-* ~ *kad-* ~ *kad-* ‘eğilmek, bükülmek, geri döndürmek’ (ESTY V, 1997, s. 94-195)] Mec.

qılpılda- Şüphelenmek. (KzkRS, s. 234) [< *qılp* ‘yansıma kelime’ +*Il+Da-*] Mec.

qımsın- Utanmak, utangaç olmak. (KzkRS, s. 235) [< *kım ‘taklit kelime’ +*sIn-* (Tietze, 2002, II, s. 149; Ahmetyanov, 2015, I, s. 514)] Mec.

qısil- 1. Sıkışmak, kısılmak. 2. Utanmak, mahcup olmak, sıkılmak. 3. Zorlanmak, şaşımak. (KzkRS, s. 238) [< *kıs-* ~ *sık-* ‘kısmak, basmak, kıstırmak, sıkıştırmak, bastırmak’ (EDPT, 1972, s. 665; ESTY VI, 2000, s. 246; VEWT, 1969, s. 267); < *kıs-il-* ‘kısılmak, arada kalmak’ (DLT IV, s. 321; EDPT, 1972, s. 667)] Mec.

namıstan- 1. Utanmak. 2. Alınmak, arlanmak. (KzkRS, s. 257) [*nâmûs* (Ar.) > *namıs* ‘1. kanun, nizam 2. ar, edep, hayâ, ırz 3. temizlik, doğruluk 4. Allah’a yakın olan bir melek’ (OTAL, s. 963; Mamırbekova, 2017, s. 422); *namıstan-* (< *namıs+tAn-*)] Baş. Anl. Geç.

sezikten- Şüphelenmek. (KzkRS, s. 300) [< *séz-* (*sé:z-*) ‘sezmek, hissetmek, anlamak, tahmin etmek’ (EDPT, 1972, s. 860-861; (ESTY VII, 2003, s. 221); krş. *sézik-* ‘seziş, sezme’ (DLT IV, s. 509); *sez-* > *sez-(I)k/q* ‘şüphe, kuşku’ +*tAn-* > *sezikten-*] Anl. Dar.

sekemden- Şüphelenmek, kuşkulanmak. (KzkRS, s. 301) [*sehm* (Far.) > *sekem* ‘korku, dehşet’ (OTAL, s. 1116; Mamırbekova, 2017, s. 511); *sekemde-* (< *sekem* ‘şüpke, kuşku’ +*dAn-*)] Baş. Anl. Geç.

şübälan- Şüphelenmek, kuşkulanmak. (KzkRS, s. 390) Ar. [*şüphe* (Ar.) > *şübä* ‘şüphe, kuşku’ OTAL, s. 1201; Mamırbekova, 2017, s. 642); *şübälan-* (*şübä+lAn-*); Alıntı kelimedeki uzun ünlüdeki vurgunun bir önceki heceye taşınmasında birinci hecenin dışında /ä/ ünlüsü görülür: /he/ > /ä/: *şübäsiz* ‘şüphesiz’] Temel Anl.

tayın- Çekinmek, utanmak, korkmak, cesaret edememek. (KzkRS, s. 323) [**tay-* (~ **day-*) ‘kaymak’ (DLT IV, s. 589; ESTY III, 1980, s. 129); *tayın-* (< *tay-(I)n-*)] Anl. Gen.

tüytkilde- Kuşkulanmak, şüphelenmek, endişe etmek. (KzkRS, s. 353) [*tüyt-* ~ *düyt-* ‘1. sallamak 2. yollamak 3. göz yaşı 4. yıpranmak 5. yeterli olmak’ (ESTY III, 1980, s. 321-322); *tüytkil-* ‘şüphe, kuşku, endişe’ (KzkRS, s. 323) +*dA-* isimden fiil yapan ek.] Anl. Dar.

uyal- Utanmak, çekinmek, sıkılmak. (KzkRS, s. 371) [*uyal-* ‘çekinmek, utanmak’ DLT IV, s. 705; < *uya:d-* ‘utanmak (birinden veya bir şeyden)’ (EDPT, 1972, s. 269); < **uya-* + (-*d*) ‘utanmak, çekinmek’ (OTWF II, s. 605)] Temel Anl.

8. Üzüntü, pişmanlık, huzursuzluk ifade eden duygu fiilleri

aldan- Aldanmak, kanmak. (KzkRS, s. 30) [< *alda-* ‘Aldatmak’ (DLT IV, s. 18); krş. *alda-* ‘yalan söyleyerek aldatmak’ < ET. *alta-* (EDPT, 1972, s. 33); *aldan-* ‘başkası tarafından aldatılmak’ < *alda-* fiilinin passivumu veya reflexivumu. (Tietze, 2002, II, s. 146)] Temel Anl.

alatur- Tedirgin olmak, huzursuz olmak. (KzkRS, s. 29) [< **ala-* ‘öldürmek, katletmek, kesmek, boğazlamak’ < Moğ. (?) (MTS, 2003, I, s. 42); Kelimeye getirilen -*s-Ir-* fiilden fiil yapan ek işlek değildir.] krş. *qap-sır-* ‘kavramak, kavuşturmak’, *tıq-sır-* ‘sıkıştırmak’] Mec.

azaptan- Zorlanmak, sıkıntı çekmek, kahrolmak. (KzkRS, s. 18) [*azâb* (Ar.) > *azap* ‘işkence, keder’ (OTAL, s. 70; Mamırbekova, 2017, s. 17); *azaptan-* (< *azap+ta-n-*)] Anl. Gen.

jabırqa- Kendini mutsuz hissetmek, kaygılanmak, üzülmek. (KzkRS, s. 129) [**yab-*: > *jabık-* ~ *yabık-* ‘1. zayıflamak, tükenmek 2. fakirleşmek, fakir olmak 3. kendini mutsuz hissetmek zor durumda olmak’; krş. *jabı* ~ *ja:bı* ‘yorgun, zayıf, sıksa, fenalık, aç gözlü, yaramaz, dar görüşlü’ (ESTY IV, 1989, s. 9-10); **yab+Irk/qA-* > *yabırka-*] Anl. Dar.

jäbirlen- Zulüm görmek, sıkıntı çekmek, eziyet görmek. (KzkRS, s. 145) [*cebr* (Ar.) > *jabır* ‘1. zor, zorlama 2. düzeltme, tamir etme 3. cebir’ (OTAL, s. 158; Mamırbekova, 2017, s. 203-204) *jäbirlen-* (*jäbir+len-*)] Anl. Gen.

jüde- Zayıflamak, cılızlaşmak. 2. Hasret, ıstırap çekmek. (KzkRS, s. 156) [< *jüdö-* ~ *jüde-jüdä-* ‘1. yorulmak, bunalmak, yıpranmış olmak, zahmet çekmek, yenik düşmek, kendini hasta hissetmek, ıstırap çekmek 2. zayıflamak, kilo vermek, tükenmek 3. yaşlanmak 4. inandığı bir şey yüzünden ölmek’ (ESTY IV, 1989, s. 35); krş. Moğ. *cüde-* ‘tükenmek, sorumluluk işten dolayı yorgun, bitkin tükenmiş olmak; zorluktan, tasadan acı çekmek; bir şeyi yapmakta zorluk çekmek’ (MTS, 2003, II, s. 1671)] Anl. Dar.

köñilsizden- Özlemek, üzülmek, keyifsiz olmak. (KzkRS, s. 180) [< *gönül ‘gönül’ < ET., Uyg. *köñül*, *köñi* ~ OT. *köñül* (DLT) < **köñ’ül* (<? *kö-n-gü+l*) (KBS, 2007, s. 382); *köñgöl* ‘gönül, kalp, yürek, anlayış’ (DLT IV, s. 361) *köñül+sIz+dAn->* *köñilsizden-*] Anl. Gen.

küyin- Üzülmek, üzüntü duymak, müteessir olmak. (KzkRS, s. 185) [< **küñ-(ğ)-* > *küy-* ‘1. alev almak, yakmak 2. *meç.* öfkeden yanmak, aşktan yanmak’ → *küñ-(ğ)-* > *küy-* > *gü.yin-* > *küyün-* /*küyün-* (EDPT, 1972, s. 726); krş. *kün* ‘gün, güneş, gündüz’ (DLT IV, s. 397)] Mec.

qamıq- Hüznülenmek, kederlenmek, dertlenmek. (KzkRS, s. 202) [*gamm* (Ar.) > *qam* ‘keder, tasa, kaygı, dert’ (OTAL, s. 330; Mamırbekova, 2017, s. 292); *qam-(I)k/q-* > *qamıq-*] Anl. Gen.

qapalan- Üzülmek, kederlenmek. (KzkRS, s. 204) [< *havf* (Ar.) ‘korku, korkmak’ OTAL, s. 410; Mamırbekova, 2017, s. 295) kelime başında /h/ > /q/ ve kelime sonunda /f/ > /p/ değişimi görülür. *qapalan-* (< *qapa+lan-*)] Baş. Anl. Geç.

qayavlan- Kederlenmek, kaygılanmak, dertlenmek. (KzkRS, s. 212) [< **kaya-* ~ **kayı-* ~ **kay-* ‘dönmek, geri döndürmek’ (?) (ESTY V, 1997, s. 199-200); krş. *kađǵu* ‘endişe’ > *kađǵur-* ‘kaygılanmak, kederlenmek’ (EDPT, 1972, s. 598-599)] Temel Anl.

qiynal- İstirap çekmek, zorlanmak, muhtaçlık hissetmek. (KzkRS, s. 213) [*ki:ñ;* ~ *qın* ‘ceza, eziyet, zahmet’ (EDPT, 1972, s. 632); *kıyn* ‘eziyet, sıkıntı’ (KBS, 2007, s. 251)] Anl. Gen.

qıñıl- Alınmak, gönül koymak, kırılmak, üzülme. (KzkRS, s. 235) [< *ki:ñ;* ~ *qın* ‘ceza, eziyet, zahmet’ ve *jıla-* ‘1. ağlamak 2. kederlenmek’ fiillerinin kaynaşması yoluyla türemiş olabilir (?); krş. < *qıñ ‘yansıma kelime’ (?) > *qıñıl-* / Eski Türkçede ve diğer tarihî metinlerde kelime tespit edilemedi.] Mec.

qusalan- İç sıkıntısı çekmek, efkarlanmak. (KzkRS, s. 231) [*ğussa* (Ar.) > *qusa* ‘keder, kaygı, tasa’ (OTAL, s. 352; Mamırbekova, 2017, s. 323); *qusalan-* (*qusa+lan-*) kelime başında /ğ/ > /q/ ses değişimi.] Anl. Gen.

mazasızdan- Keyfi kaçmak, huzuru kaçmak, rahatı bozulmak, tedirgin olmak. (KzkRS, s. 242) [*meze* (Far.) > *maza* ‘1. tat, lezzet, çeşni 2. içki içilirken yenilen şey, çerez 3. *mece*. alay, eğlence’ (OTAL, s. 765; Mamırbekova, 2017, s. 345); *mazasızdan-* (< *maza+sız+dan-*)] Mec.

muñay-/muñan- Kederlenmek, efkarlanmak. (KzkRS, s. 253) (< *muñ* ~ *buñ-* ‘1. üzülme 2. ihtiyaç duymak 3. ağrı 4. istek 5. ceza 6. melodi 7. dar, havasız’ (ESTY VI, 2000, s. 89); *muñǵ* ‘sıkıntı, azap, bun, mihnet (DLT IV, s. 414) +(A)y- isimden fiil yapan ek.] Anl. Dar.

nalı- Dertlenmek, kederlenmek. (KzkRS, s. 257) [< *nâle* (Far.) ‘inleme, inilti’ OTAL, s. 961; Mamırbekova, 2017, s. 417-418); /ı/ > /e/ dar ünlü genişlemesi.] Mec.

opıq- Pişman olmak, sıkıntı duymak. (KzkRS, s. 267) [ET. > *op-* ‘yutmak’ (Tekin, 2003, s. 250); *o:p-* ‘yutmak, yutkunmak’ (EDPT, 1972, s. 4; ESTY I, 1974, s. 464-465); < *op-* ‘höpürdeterek içmek’ (DLT IV, s. 439); krş. *op* (ünl.) ‘şaşma ünlemi’ < *op* ‘yansıma’ KBS, 2007, s. 628); İncelenen etimoloji sözlüklerinde kelimenin kökeni hakkında kesin bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bununla birlikte, Kazakçadaki kullanımıyla kelimenin bir şeyi yuttuktan veya yedikten sonra duyulan ‘pişmanlık, sıkıntı’ anlamına evrildiğini söylemek mümkündür. Eski Türkçeden beri görülen *-(I)k/q-* eki, fiil çatısına tesir eden fiilden fiil yapan ektir. Eldeki verilerden yola çıkarak kelimenin morfolojik açıklaması şu şekilde yapılabilir: **op-* > *op-(I)k/q-*] Baş. Anl. Geç.

opın- Canı sıkılmak, pişmanlık duymak. (KzkRS, s. 267) [bk. *opıq-*] Baş. Anl. Geç.

ökin- Pişman olmak. (KzkRS, s. 273) [*ökün-* ~ (*ökön-*) ‘pişman olmak, pişmanlık duymak, teessüf etmek’ (EDPT, 1972, s. 111); *ökün-* ‘pişman olmak’ (DLT IV, s. 455)] Temel Anl.

tuldán- 1. Kederlenmek, tasalanmak (ölen koca için). 2. Yas tutmak. 3. Kederli görünmek. (KzkRS, s. 349) [*dul* ‘1. dul, eşi ölmüş ya da eşinden ayrılmış kadın ya da erkek’ < ET. *tul* ~ OT. *tul* (~*tuǵsak*, *tul tuǵsak*) ‘dul kadın’ (DLT) < *tul* ‘dul’ (KBS, 2007, s. 306) + *+dan-* isimden fiil yapan ek.] Mec.

tinşsizdan- Rahatsız, huzursuz olmak, sabırsızlanma. (KzkRS, s. 358) [< *tin ‘sükûnet bulmak, durulmak, dinlenmek’ (ESTY I, 1974, s. 345; DLT IV, s. 616; Ahmetyanov, 2015, II, s. 333-334) *tinşsizdan-* < *tin*+*Iş* ‘sessiz, sakin’ +*sIz*+*dan-*] Mec.

zorlan- Zorlanmak, sıkıntı çekmek. (KzkRS, s. 164) [< *zûr (Far.) ‘kuvvet, güç’ (OTAL, s. 1434; Mamırbekova, 2017, s. 234); *zûr* (güç, erk) kelimesinden /u/ > /a/ dönüşümüyle → *zor* (baskı); *zorlan-* (< *zor*+*lan-*)] Baş. Anl. Geç.

9. Umud, beklenti, özlem ifade eden duygu fiiller

añsa- Özlemek, arzulamak. (KzkRS, s. 35) [< *añ* ‘bilinç, akıl’ ESTY I, 1974, s. 153-154 *añsa-* (< *an+*sa-*); krş. *añ-* ‘hatırlamak, anmak’ (EDPT, 1972, s. 168); krş. *añ-* ‘anmak’ fiili < **-a-* ile türemiş olabilir.] Baş. Anl. Geç.

dâmet- Ümitlenmek, ummak, umut beslemek. (KzkRS, s. 110) [< *dâme/dâmet* (Far.) ‘dâim ve bâki olsun! mânâsında kullanılan iyi dilek sözü’ (OTAL, s. 196; Mamırbekova, 2017, s. 163); *dâmet-* (< *dâme* ‘ümit, dilek’ + *-t-*)] Baş. Anl. Geç.

sabırsızdan- Sabırsızlanmak, sabrı tükenmek. (KzkRS, s. 288) [< *sabr* (Ar.) ‘sabır’ (OTAL, s. 1086; Mamırbekova, 2017, s. 488); *sabırsızdan-* < *sabır* ‘sabır, tahammül’ +*sIz*+*dan-*] Temel Anl.

sagın- : Özlemek, göreceği gelmek, göresi gelmek. (KzkRS, s. 289) [< **sa-* ‘saymak, düşünmek’ (EDPT, 1972, s. 781) < *sa-* fiil köküne fiilden fiil yapan /-k-/ ekinin getirilmesiyle → *sa:k-* ‘sakinmek, saymak, anlamak’ (DLT IV, s. 483); *sak-* fiil gövdesine gelen -(*I*)*n-* fiilden fiil yapım ekiyle → **sakin-* ~ *sagın-* (< *sa-k-in-*) ‘(bir şey) hakkında özlemle düşünmek, bir şey hakkında endişeyle düşünmek, endişelenmek’ (EDPT, 1972, s. 812); krş. *sakin-* ‘sakinmek, sanmak, düşünmek’ (DLT IV, s. 434; EDPT, 1972, s. 813; ESTY VII, 2003, s. 154); /-k-/ sedalılaştırarak /-g-/’ye dönüşmüş.] Anl. Dar.

töz- Dayanmak, direnmek, sabretmek. (KzkRS, s. 345) [*döz-* / *töz-* / *döy-* ‘sabretmek, dayanmak’ ~ *töz* ‘sabır’ (ESTY III, 1980, s. 272-273; EDPT, 1972, s. 572); krş. *töz-* ‘soğuktan acıkmak’ → ‘sabır ve tahammül etmek’ (DLT IV, s. 195)] Anl. Gen.

ümitten- Ümitlenmek, umutlanmak. (KzkRS, s. 374) [*ümîd* (Far.) > *ümit* ‘umut, umma’ (OTAL, s. 1355; Mamırbekova, 2017, s. 569); *ümitten-* (< *ümit* ‘ümit’ +*ten-*)] Temel Anl.

zarıq- Özlemek, hasret çekmek. 2. Yokluğunu, sıkıntısını çekmek. (KzkRS, s. 162) [< *zâr* (Far.) ‘1. perişan, ağlayan, inleyen. 2. inilti’ (OTAL, s. 1405; Mamırbekova, 2017, s. 220) *zar*+(*I*)*k/q-* > *zarıq-*] Mec.

10. Merhamet, şefkat, acıma ifade eden duygu fiiller

aya- 1. Acımak, korumak, esirgemek, merhamet etmek. 2. Kıyamamak, cimrilik etmek. (KzkRS, s. 51) [< *aya-* ‘lakap vermek, korumak’ (DLT IV, s. 53); *aya-* ‘saymak, saygı göstermek’ (ESTY I, 1974, s. 101); *aya-* ‘(insana) saygı göstermek; korumak (bir şeyi), dikkatlice korumak’ (EDPT, 1972, s. 267); krş. *ay* ‘endişe, korku’ (VEWT, 1969, s. 11)] Anl. Gen.

äserlen- 1. Duygulanmak, etkilenmek. 2. Heyecanlanmak. [*eser* (Ar.) > *äser* ‘tesir’ (OTAL, s. 277; Mamırbekova, 2017, s. 78); *äser*+*len-* > *äserlen-*] Mec.

eljire- 1. Duygulanmak, şefkat göstermek. 2. *mec.* Çok yumuşak olmak. (KzkRS, s. 120) [İncelenen kaynaklarda fiilin etimolojisine dair bilgiye ulaşılamamıştır. Bu fiilin ‘yansıma’ kelimedenden türemiş olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu kelime ile ilgili Tazhieva (2020, s. 63), bu tür yansıma fiillerin isim köküne veya gövdelerine gelen ‘+Ir / +Ur +A/ +O / +I / +U-’ ekleri vasıtasıyla türetildiğini belirtir. *alc+Ir+a-* ‘açılmak, gevşemek’, *bac+Ir+a-* ‘neşeli şekilde çok konuşmak’, *eljire-* (< **elj+ir+e-*) vb.¹⁴] *Mec.*

esirke- Merhamet etmek, acımak, esirgemek. (KzkRS, s. 127) [< *esirge-* ‘(biri için) üzülme; bir şeyden ayrıldığına pişman olmak; kin gütmek’ (EDPT, 1972, s. 252); *esirge-* ‘esirgemek, korumak, himaye etmek’ < ET. *isirgä-* ~ *ésirgé-* (KBS, 2007, s. 341); *esirge-* ‘acımak, eseflenmek (DLT IV, s. 195); *äsir > *äsiz* ‘Yenisey yazıtlarında geçen kayıp, yas ünlemi’ < **äsirkä-* (< *es+irke-*) (OTWF II, s. 459-460)] *Temel Anl.*

obalsı- Acımak, merhamet etmek, üzüntü duymak. (KzkRS, s. 261) [*vebâl* (Ar.) > *obal* ‘1. şiddet, ağırlık, azap 2. günah’ (OTAL, s. 1371; Mamırbekova, 2017, s. 443); *obal+sI-* > *obalsı-* (Arapça alıntı kelime söz başındaki /v/ düşerken yanındaki ünlüyü yuvarlaklaştırır. /vâ/ > /o/ → *vâfât* > *opat*, *vâtân* > *otan* vb.)] *Anl. Gen.*

11. Beğenme, hoşlanma, memnuniyet ifade eden duygu fiiller

jaqtır- Beğenmek, hoşlanmak. (KzkRS, s. 133) [*yak-* > *cak-* ET. ‘1. hoşla gitmek, yakışmak 2. yaklaşmak 3. yakmak, sürmek’ < ET. (KBS, 2007, s. 1033); krş. *yak-* ‘yaklaşmak, dokunmak’ (DLT IV, s. 731)] *Anl. Dar.*

jaqtınsı- Kendine yakın görmek, yakın saymak. (KzkRS, s. 133) [< *yak-* ‘yaklaşmak, dokunmak’ fiilinden +*I(n)* ekiyle → *yakın* ‘yakın’ ve +*sI-* isimden fiil yapım ekini alarak türetilmiş. (DLT IV, s. 730)] *Anl. Gen.*

jarat- 1. Beğenmek, sevmek, hoşlanmak. 2. Yararlanmak, harcamak. 3. (atı) Yarışa hazırlamak, çalıştırmak. (KzkRS, s. 140) [< **yara-* ‘yapmak veya bulmak, uygun olmak’ fiiline gelen yaptırma, oldurma ifade eden -*t-* fiilden fiil yapan ekle < **yara-t-* (EDPT, 1972, s. 959); *yara-* ‘1. (bir şey) yararlı olmak, yarar sağlamak; 2. bir işi için uygun olmak, kullanılabilir olmak’ (KBS, 2007, s. 1069; DLT IV, s. 747)] *Anl. Gen.*

qadirle- Değer vermek, saygı göstermek, hürmet etmek (KzkRS, s. 193) [*kadr* (Ar.) > *qadir* ‘1. değer, itibar 2. onur, şeref, haysiyet, meziyet 3. rütbe, derece’ (OTAL, s. 575; Mamırbekova, 2017, s. 284); *qadir+le-* > *qadirle-*] *Anl. Dar.*

quştarlan- Aşık olmak, şiddetle arzulamak. (KzkRS, s. 232) [< *hüş* (Far.) ‘1. akıl, fikir, şuur, us 2. ölüm. 3. zehir’ (OTAL, s. 459; Mamırbekova, 2017, s. 569) *quş* ‘akıl, şuur’ > *quş+tar* ‘hevesli, tutkun’ > *quştar+lan-* > *quştarlan-*] *Mec.*

qızıq- 1. İlgilenmek, ilgi duymak. 2. İmrenmek gıpta etmek. (KzkRS, s. 233) [< **kız-* ‘1. kızmak 2. kırmızı olmak (sinir, utanç vb. nedenlerle’ (EDPT, 1972, s. 681; ESTY V, 1997, s. 189-191); < *kız-* ‘kızmak, öfkelenmek’ → OT. *kızğa-* ~ *kırğa-* (KBS, 2007, s. 522); *qızıq-* > *qız-(I)k/q-*] *Anl. Gen.*

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Tazhieva, A. (2020), *Kırgız Türkçesinde yansımali kelimeler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

süy- 1. Öpmek 2. Âşık olmak, sevmek 3. Beğenmek, hoşlanmak. (KzkRS, s. 313) [*sev-* ‘sevmek, hoşlanmak’ (EDPT, 1972, s. 784; ESTY VII, 2003, s. 234-235); krş. *sew-* ‘sevmek’ (DLT IV, s. 508)] Anl. Gen.

süyin- Sevinmek, memnun olmak, hayran olmak. (KzkRS, s. 313) [*sevin-* ‘sevinmek, neşeli olmak, memnun olmak’ (EDPT, 1972, s. 790); *sewin-* ‘sevinmek’ (DLT IV, s. 508) < *süy+(I)n-* > *süyin-*] Temel Anl.

süysin- Beğenmek, imrenmek, hayran olmak, haz duymak. (KzkRS, s. 313) [ET. *sev-* > **süv-* (> Kıp. *süy-*) ~ Kzk. *süy-* ‘sevmek.’ > *süysin-*; son seste /-v/ > /-y/ damaklılaşma görülür. Kazakçada isimden fiil yapan +*sIn-*/*sUn-*¹⁵ eki, isim soylu kelimelere gelerek ‘gibi görünmek, hissetmek’ anlamına gelen fiiller türetir. Ancak, fiilin morfolojik yapısını **süy+si-n-* şeklinde açıklamak tartışmalı olacaktır. Ercilasun (1995, s. 449-455), bu ekle benzerlik gösteren *-sā/-se* ekiyle ilgili olarak, bu tür kelimelerin *-sā/-se* ekini almadan önce *-ğ/-g* ekiyle ya da *-ğ/-g*’nin düşmesi durumunda *-i/-i/-u/-ü/* ekleriyle önce isim hâline geldiklerini daha sonra isimden fiil yapım ekini aldıklarını belirtir: *bar-ığ+sa-* > *bar-sa-* ‘gitmeyi istemek.’ Clauson (2007, s. 95) da, *-sı:/-si:-* ekinin benzerlik anlamı taşıyan fiiller türettiğini, daha çok dönüşlülük eki aldığını ve isimden fiil yapan ek olarak da kullanıldığını ifade eder: *em-* > *em-si-* > *emsi-* ‘emer gibi görünmek.’ Gabain (2003, s. 59), Eski Türkçede *-sIn* ekinin türevi olarak *-m+Sı-n>* *-msIn-* ekini el alır: *bägimsin-* ‘beylenmek.’ (**bäg-i-* ‘bey olmak.’) Eldeki verilerden hareketle bu fiilin **süy-ıg+si-n-* (?) ‘beğenmeyi istemek’ biçiminde bir ara şekille birleşmesiyle türetildiğini söylemek mümkündür. krş. *süy-* > *süyin-*] Anl. Gen.

una- Hoşa gitmek, beğenmek. (KzkRS, s. 369) [*una-* ‘razı olmak, ikna olmak’ EDPT, 1972, s. 171; *una-* ‘razı olmak, kabul etmek’ < ET., OT. (KBS, 2007, s. 968; DLT IV, s. 694); < **oñ-* ‘iyi durumda olmak, gelişmek, gelişmek’ (OTWF II, s. 669); son seste /n/~n/ nöbetleşmesi (?)] Temel Anl.

unat- 1. Beğenmek, hoşlanmak. 2. Kabul etmek, uygun görmek, desteklemek. (KzkRS, s. 369) [bk. *una-* > *unat-*] Temel Anl.

Sonuç

Kazak Türkçesinin söz varlığı unsurlarından olan fiiller, dil araştırmalarında dikkat çeken konulardan olmuştur. Bu çalışmada, Kazak Türkçesinin dilsel araçlardan biri olan duygu fiilleri ele alınmış ve bu fiiller semantik, etimolojik ve morfolojik açıdan incelenmiştir. Yapılan çalışma neticesinde, *Kazahsko-Russkiy Slovar* “Kazakça-Rusça Sözlük” adlı eserden taranarak tespit edilen (139) duygu fiili, Kuliev (1998)’in sınıflama önerisi temel alınarak şu şekilde tasnif edilmiştir:

1. Mutluluk, sevinç, neşe ifade eden duygu fiiller: (6) fiil; 2. Gurur, kibir, coşku, güven ifade eden duygu fiiller: (23) fiil; 3. Korku, kaygı, endişe ifade eden duygu fiiller: (19) fiil; 4.

¹⁵ Buran ve Alkaya (2019) *süysin-* fiilinin +*sIn-*/*sUn-* isimden fiil yapan ekle türetildiğini belirtir. (Ayrıntılı bilgi için bk. Buran, A. ve Alkaya, E. (2019). Kazak Türkçesi. A. Buran ve M., M. Tulum. (Ed.), *Çağdaş Türk yazı dilleri II* (s. 104-139) içinde. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.)

Clauson, S. G. (2007). Türkçede sekizinci yüzyıldan önce kullanılan ekler. çev: Uluhan Özalan, *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 185-196.

Ercilasun, A. B. (1995). Kâşgarlı Mahmud’da “-sâ/-sê-” eki, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C: 1995/I, S: 521, s. 449-455.

Tektigul, günümüz Kazak Türkçesinde +*sI-n-*/*sU-n-* ekinin “ihmal, küçümsemek” anlamına gelen fiillerin yapıcısı olduğunu, bu ekin isimlere, zamirlere ve aynı zamanda sıfatlara da eklendiğini ifade eder. (Tektigul, 2018, s. 138).

Şaşkınlık, heyecan, telaş, merak ifade eden duygu fiiller: (11) fiil; 5. Kızgınlık, öfke, hiddet ifade eden duygu fiiller: (13) fiil; 6. İğrenme, kıskanma, nefret ifade eden duygu fiiller: (8) fiil; 7. Utanma, çekinme, kuşku ifade eden duygu fiiller: (28) fiil; 8. Üzüntü, pişmanlık, huzursuzluk ifade eden duygu fiiller: (23) fiil; 9. Umut, beklenti, özlem ifade eden duygu fiiller: (7) fiil; 10. Merhamet, şefkat, acıma ifade eden duygu fiiller: (5) fiil; 11. Beğenme, hoşlanma, memnuniyet ifade eden duygu fiiller: (11) fiil.

Duygu fiilleri tasnif edilirken Kazak Türkçesinin anlamsal özelliklerini yansıtan yeni bir sınıflama önerisi ortaya konulmuştur. İnceleme sonucunda ele alınan fiillere ilişkin veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1: Kazak Türkçesinde duygu fiilleriyle ilgili veriler

Duygu Fiilleri	Biçim bilgisi		Yansıma kelimelerden türetilenler
	Kök fiiller	Yapım eki alan fiiller	
Mutluluk, sevinç, neşe ifade eden fiiller	-	6	1
Gurur, kibir, coşku, güven ifade eden fiiller	4	19	-
Korku, kaygı, endişe ifade eden fiiller	5	14	-
Şaşkınlık, heyecan, telaş, merak ifade eden fiiller	1	10	2
Kızgınlık, öfke, hiddet ifade eden fiiller	-	13	2
İğrenme, kıskanma, nefret ifade eden fiiller	1	7	-
Utanma, çekinme, kuşku ifade eden fiiller	2	11	2
Üzüntü, pişmanlık, huzursuzluk ifade eden fiiller	2	21	2
Umut, beklenti, özlem ifade eden fiiller	2	5	-
Merhamet, şefkat, acıma ifade eden fiiller	1	4	-
Beğenme, hoşlanma, memnuniyet ifade eden fiiller	2	9	-
Toplam	20	119	9

Kazak Türkçesinde, isim kök ya da tabanlarına getirilen eklerle türetilen duygu fiillerinin ağırlıklı bir yer tuttuğu görülmüştür. İncelemede, fiil türetim ekleriyle biçimlenen (123) fiil belirlenmiştir. İsimden fiil yapma ekiyle türetilen (92) ve fiilden fiil yapma ekiyle türetilen (31) fiil tespit edilmiştir. Ayrıca, Eski Türkçede kök hâlindeki (13) fiilin bazı fonetik ve morfolojik değişmelerle köken anlamıyla bağlantılı biçimde çağdaş Kazak Türkçesinde yaşadığı görülmüştür.

Kazak Türkçesindeki duygu durumunu anlatan söz varlığının önemli bölümünü de alıntı, yani başka bir dilden kopyalanan kelimeler oluşturmaktadır. Kazakçadaki yabancı kökenli kelimelerle türetilen duygu fiillerinde, Arapça ve Farsçadan gelen alıntı kelime oranı, diğer dillere kıyasla daha yüksektir. KzkRS’de Arapça (25) ve Farsça (14) alıntı kelimeden türetilen fiil tespit edilmiştir. Arapça ve Farsça alıntı kelimelerde fonetik hadiselerin dışında, çeşitli nedenlerle kelimelerin anlamsal düzeyde değişikliğe uğradığı belirlenmiştir. Bazı alıntı kelimelerin Arapça ve Farsça temel anlamlarının yanında başka anlamları da karşıladığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, Türk-Moğol dil ilişkisi sonucunda Moğolcadan bazı alıntı kelimelerin Kazak Türkçesinde yer aldığı görülmektedir. KzkRS’de (6) duygu fiilinin Moğolcadan alıntı kelime olduğu belirlenmiştir. KzkRS’de (6) duygu fiilinin yansıma kelimelerin tabanlarına getirilen fiil yapım ekleriyle türetildiği, yansımadan türetilen bu fiillerin kullanımlarının ve morfolojik yapısının Türk dilinin çeşitli tarihî ve çağdaş lehçelerinde benzerlikler taşıdığı belirlenmiştir. Diğer yandan, ‘*eljire, qıñıl, opıq-, opın- pañdan-, qıñıl-*’ fiilleri, Eski Türkçede ve tarihî Türk yazı dillerinde tespit edilememiştir. Fiillerin kökeninin tartışmaya açık olduğu dolayısıyla, söz konusu fiillerin kökenleri hakkında kesin bir yargıya varmanın mümkün olmadığı görülmektedir.

Kazak Türkçesi duygu fiillerinde anlam olaylarının eşzamanlı ve art zamanlı yöntemle incelenmesi neticesinde; (15) fiilin başka anlama geçtiği, (13) fiilin anlamının daraldığı, (33) fiilin anlamının genişlediği, (43) fiilin mecazi bir anlam kazandığı, (35) fiilin ise temel anlamda kullanıldığı tespit edilmiştir. Eski Türkçeden beri köken ve anlam bakımından ortak pek çok kelimenin çağdaş Kazak Türkçesinde varlığını sürdürdüğü görülmüştür. Değerlendirmeye alınan fiillerle ilgili tespit edilen bazı tarihî ses olayları ve örnekleri şu şekildedir: -Ø- > /-i-/ (son sesteki çift ünsüz arasında ünlü türemesi) ET. *ürk-* > Kzk. *ürük-* ‘ürkmek’; ET. *kork-* > *qorıq-* ‘korkmak’ || /ı-/ > Ø- (söz başında açık hecenin dar ünlüyü düşürmesi) ET. **ına-* > *inanma.n-* > Kzk. *nan-* ‘inanmak’, ET. *işan-* ~ *isan-* > *işen-* > Kzk. *sen-* ‘güvenmek’ || /e-/ > /i-/ (söz başında daralma) *eymen-* > Kzk. *iymen-* ‘korkmak, çekinmek’ || /y-/ > /c-/ (söz başında ön damaksillaşma ve sızışma) ET., OT. **yür* ‘iç, öz, benlik’+(e)k > *yürek(g)* > Kzk. *jürek* ‘yürek’ vb. || /-ş-/ > /-s-/ (iç seste, dış-damaktan dış ünsüzüne geçme) ET. *kişi* > Kzk. *kisi* ‘kişi’ > *kisimsi-* vb. || /-g/ > /k-/ (İç seste damak ünsüzünde tonlulaşma) ET. *isirgä-* ~ *ésirgë-* > Kzk. *esirke-* ‘merhamet etmek, acımak’ || (-b >) -v < -y (son seste damaklulaşma) ET. *sev-* > **süv-* (> Kıp. *süy-*) > Kzk. *süy-* ‘sevmek’ || /b-/ > /m-/ (ön seste, dudak ünsüzünde sızıcılışma) ET. *buñ-* > Kzk. *muñ* ‘üzülmek’ vb.

Yapılan bu çalışmada, Türk dilinin tarihî ve çağdaş dönemlerindeki duygu söz dağarcığının zenginliği ortaya konulmuştur. Bu vesileyle duygularla ilişkili olarak geçmişten günümüze Türk topluluklarının sahip oldukları ortak ruh dünyası, iç dünya bileşenleri ve dil hazinesi gözler önüne serilmiştir. Bilişsel dil bilim alanında duygu söz varlığına ait dil malzemesinin diğer tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde ayrı ayrı incelenmesi, Türk dilinde duygu unsurlarının daha kapsamlı şekilde değerlendirilmesine imkân ve katkı sağlayacaktır.

Kısaltmalar

DLT: Divânü Lûgât-it-Türk (I-IV), **EDPT:** An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, **ESTY:** Ètimologiçeskiy Slovar’ Tjurkskix Jazykov (I-VII), **EUTS:** Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, **KBS:** Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, **KTAS:** Kazak Tiliniñ Aymaktık Sözdigi, **KzkRS:** Kazahsko-Russkiy Slovar, **MTDKS II:** Sravnitelniy Slovar Tunguso-Mançjurskih Yazıkov, **MTS:** Moğolca-Türkçe Sözlük, **OTAL:** Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, **OTWF II:** Old Turkic Word Formation, **VEWT:** Versuch eines etimologishen Wörterbuchs der Türksprachen **YUygTS:** Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü.

Diğer kısaltmalar

Anl. Dar. : Anlam daralması, **Anl. Gen.:** Anlam genişlemesi, **Ar.:** Arapça, **Baş. Anl. Geç.:** Başka anlama geçiş, **bk.:** bakınız, **ET.:** Eski Türkçe, **Far.:** Farsça, **Mec.:** Mecazlaşma, **Moğ.:** Moğolca **OT.:** Orta Türkçe, **Temel Anl.:** Temel anlam

Kaynaklar

- Acar, E. (2019). Codex Cumanicus’ta bulunan mental fiillerin günümüz Anadolu ağızlarındaki kullanımları üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(3), 1276-1292.
- Ahmetyanov, R. G. (2015). *Ètimologiçeskiy slovar Tatarskovo yazıka: Tom I-II*. Kazan: Megarif-Bakit.
- Alan, İ. ve Özeren, M. (2018). Kırgız Türkçesinde mental fiiller. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (61), 203-224. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat3778>

- Altun, H. (2015). Arapça alıntı kelimelerin Kazak Türkçesine uyarlanması. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 22(22), 167-201.
- Alyılmaz, S. (2018). Türkçe öğretiminde hedef kitlenin / “öğrenen”in önemi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2452-2463.
- Alyılmaz, S. ve Alyılmaz, C. (2018). Ağız bilimi çalışmalarının türkçe öğretimi açısından önemi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 45, 1-34.
- Anderson, J. M. (1971). *The grammar of case: towards a localistic theory*. Cambridge University Press.
- Arnold, M. B. (1960). *Emotion and personality*. Columbia University Press.
- Atalay, B. (1999). *Kâşgarlı Mahmud-Divânü Lûgât-it-Türk*. Dizin, Ankara: TDK Yay.
- Ayan, E. ve Türkdil, Y. (2014). Anlam bilimi açısından Kazak Türkçesinde görme duyu fiilleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(35), 26-41.
- Ayan, E. ve Türkdil, Y. (2015). Kazak Türkçesinde dokunma duyu fiilleri ve anlam zenginliği. *Turkish Studies* 10(4), 95-114.
- Aydın E., Alimov R., Yıldırım, F., (2013). *Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig*. Ankara: BilgeSu.
- Baskakov, N. A. (1972). *Diyalekt kumandinetshev-kumandı kiji*. Nauka.
- Bayraktar, F. S. (2017). Bulgarca sözlüğünde yer alan mental fiiller üzerine. *XII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı*. 25-28 Eylül 2017, Bükreş, Romanya, 458-466.
- Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S. ve Finegan, E. (1999). *Grammar of spoken and written English*. London: Longman.
- Biray, N. (2007). *Kazak Şivesi ve Denizli ağızında kök hâlindeki benzer idrak fiillerinde anlam farklılaşmaları*. Denizli: Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler II: 307-314.
- Blagova, G. F., Dıbo, A. V. & Rassadin, V. İ. (1997). *Étimologičeskiy slovar' Tjurkskix jazykov obščetjurkskie i mežturkskie osnovy na bukvy "k", "k"*. Rossijskaya Akademiya Nauk İstitut Yazıkoznaniya.
- Blagova, G. F. (2000). *Étimologičeskiy slovar' Tjurkskix jazykov. Obščetjurkskie i mežturkskie leksičeskiye osnovı na bukvy "k"*. Rossijskaya Akademiya Nauk İstitut Yazıkoznaniya.
- Buran, A. ve Alkaya, E. (2019). Kazak Türkçesi. A. Buran ve M., M. Tulum. (Ed.), *Çağdaş Türk yazı dilleri II* (s. 104-139) içinde. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Carver, C. S., ve Scheier, M. F. (1990). Origins and functions of positive and negative affect: A control-process view. *Psychological Review*, 97(1), 19-35. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.97.1.19>
- Clauson, S. G. (1972). *An etimological dictionary of pre-thirteenth century Turkish*. Oxford University, London.
- Clauson, S. G. (2007). Türkçede sekizinci yüzyıldan önce kullanılan ekler. (çev: Uluhan Özalın), *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 185-196.
- Coşkun, M. V. (2017). *Özbek Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Crooks, R. L., ve Stein, J. (1991). *Psychology science: Behavior and life*. Forth Worth: Holt, Rinehart and Winston.

- Cüceloğlu, D. (2012). Üç farklı kültürde yüz ifadeleri ile bildirişim. *Psikoloji Çalışmaları*, 6(0), 49-112. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iupcd/issue/25044/264400>
- Devellioğlu, F. (1978). *Osmanlıca- Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Doğu Matbaası.
- Dıbo, A. V. (2003). *Étimologičeskiy slovar' Tjurkskix jazykov. obščetjurkskie i mežtjurkskie leksičeskiye osnavı na bukvy "l", "m", "n", "p", "s"*. Rossijskaya Akademiya Nauk İnstitut Yazıkoznaniya.
- Doğan, L. ve Erdin C. (2021). Gagauz Türkçesinde mental fiiller. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 9(2), 191-221.
- Ercilasun, A. B. (1995). Kâşgarlı Mahmud'da "-sâ/-sê-" eki, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C: 1995/I, S: 521, s. 449-455.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation*. Wiesbaden.
- Erdem, M. (2004). *Türkmen Türkçesinde mental fiillerin isteme göre anlam değişmeleri*. V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri 1, 939-949, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Fakirullahoğlu, M. A. İ. (2016). *Kırgız Türkçesinde duygu fiilleri*. Yayımlanmamış Doktora tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fakirullahoğlu, M. A. İ. (2021). Kırgız Türkçesinde duygu fiillerinin semantik yapısı ve etimolojisi üzerine bir inceleme. *Turkish Studies-Language*, 16(4), 2281-2302. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.52739>
- Fillmore, C. J. (1971). Some problems for case grammar. In O'Brien, R. J. (ed.), *Report of the twenty-second annual round table meeting on linguistics and language study*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Frijda, N. H. (1986). *The emotions*. Cambridge University Press.
- Frijda, N. H. (1988). The laws of emotions. *American Psychologist*, 43(5), 349-358. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.43.5.349>
- Gabain, A. V. (2003). *Eski Türkçenin grameri*. (çev: Mehmet Akalın), Ankara: TDK Yay.
- García-Miguel, M. J. ve Albertuz, F. J. (2005). *Verbs, semantic classes and semantic roles in the adesse project*. Facultade de filoloxía e tradución university of vigo.
- Goleman, D. (2012). *Duygusal zekâ neden IQ'dan daha önemlidir?* İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*, TDK Yay.
- Harkins, J. ve Wierzbicka, A. (2001). *Emotions in crosslinguistic perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Hazar, M. (2005). *Rayımbek Batır (Dil incelemesi, sözlük; Harf çevirimi, Türkiye Türkçesine aktarımı cilt. 1-2*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hirik, E. (2018). *Türkiye Türkçesinde mental fiiller*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Izard, C. E. (1993). Four systems for emotion activation: Cognitive and noncognitive processes. *Psychological Review*, 100(1), 68-90. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.100.1.68>
- İbadildina, Z. H. (1997). *Emotivnaya leksika kazahskogo i russkogo yazıkov*. Avtoref. dis. kand. filol. Almatı: Nauk.

- İlter, E. (2019). *Karahanlı Türkçesinde duygu filleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Januzakov, T. (1999). *Kazak tilinin sözdigi*. Almatı: Dayk-Press.
- Kaliyev, G., Nakısbekov, O. Sarıbayev, Ş., vd. (2005). *Kazak tiliniñ aymaktık sözdigi*. Almatı: Arıs Baspası.
- Koç, K., Baynizov, A., Başkapan, V. (2019). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Ankara: TDK Yay.
- Köpbayeva, J. (2018). Kazak dilinde duygu bildiren cümlelerin psikolingüistik boyutu. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 160-170.
- Kuliev, G. K. (1998). *Semantika glagola v tyukskih yazıkah*. ELM.
- Lazarus, R. S. (1991). Progress on a cognitive-motivational-relational theory of emotion. *American Psychologist*, 46(8), 819–834. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.46.8.819>
- Lessing, F. D. (2003). *Moğolca-Türkçe sözlük*, çev: Günay Karaağaç, Ankara: TDK Yay.
- Levin, B. (1993). *English verb class and alternations: a preliminary investigation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Levitskaya, L. S. (1989). *Étimologičeskiy slovar' Tjurkskix jazykov*. Obščetjurkskie i mežturkskie osnovy na bukvy “dž”, “ž”, “j”. Akademiya Nauk SSSR İstitut Yazıkoznaniya.
- Mahmudov, H. ve Musabayev, Ğ. (1988). *Kazahsko-Russkiy slovar*. Almatı: Glanaya redaksiya.
- Mamırbekova, G. (2017). *Kazak tilindegi Arab, Parsı sözderiniñ túsindirme sözdigi*. Almatı: Memlekettik Tildi Damıtuv İstitutı.
- Mankeeva, J. A. (1991). *Rekonstruksiya pervičnih korney glagolnih osnov kazahskovo yazıka*. Akademiya Nauk Kazhs koy SSR.
- Mathieu, Y. (2006). A computational semantic lexicon of french verbs of emotion. G. Shanahan, Yan Qu ve Janyce Wiebe (Ed.), *computing attitude and affect in text: theory and applications*, (pp.109-124). Springer. http://dx.doi.org/10.1007/1-4020-4102-0_10
- Musabekova, A. A. (2004). *Kazirgi Kazak puwbliytiystiykasında ekspressiya men emotsiyanı bildiruwdiñ tildik kuraldarı*. Astana: Fiylol. ğıl. kand. diys.
- Necip, E. N. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü* (çev. İklil Kurban). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nikitiva N. A. (ed.) (1975-77) *Sravnitelny Slovar Tunguso-Mançjurskih Yazıkov: Materyali k etimologičeskomu slovarju. I-II*. Akademiya Nauk.
- Nurmuhanov, H. M. (1969). *Emotsionalno-ékspressivnaä leksika dramaturgičeskih proizvedenii M. Auézova*. Avtoref. dis. kand. filol. Alma-Ata: Nauk.
- Nurgojina, Ş. İ. (1989). *Emotsionalno-ékspressivnaä leksika kazahskogo razgovornogo yazıka*. Avtoref. dis. kand. filol. Alma-Ata: Nauk.
- Orthony, A. ve Turner, J. (1990). What's Basic About Basic Emotions?. *Psychological Review*, 97 (3), 315-331.
- Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: TDK Yay.

- Özden, M. (2020). Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan mental fiillerin günümüz Anadolu ağızlarındaki durumları üzerine. Ali İhsan Öbek, Yüksel Topaloğlu vd. (Ed.), *Prof. Dr. Vahit Türk Armağanı içinde* (s. 409-430). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Öztürk, S. (2015). Saltukname’de mental fiiller. 2. *Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu*. 6- 9 Mayıs 2015, Saraybosna-Bosna Hersek, s. 323-340.
- Plutchik, R. (1962). *The emotions: Fact, theories and a new model*. New York: Random House.
- Plutchik, R. (1980). *Emotions: A psychoevolutionary synthesis*. New York: Harper and Row.
- Radloff, W. (1899). *Versuch eines wörterbuches der Türk-dialekte*. S. Petersburg.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etimologishen wörterbuchs der türksprachen*.
- Russell, J. A. (1980). A circumplex model of affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(6), 1161–1178. <https://doi.org/10.1037/h0077714>
- Sarısova, K. S. (2006). *Kazak tilindeki emotsiyayı beyneleytin frazeologiyzmden*. Almatı: Fiylol. ğıl. kand. diyss.
- Seçkin, K. (2019). *Eski Türkçede mental fiiller*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sembaeva, A. G. (2002). *Körkem şığarmalarındaki emotsiyonaldı-ekspressiyvti leksiyka (O. Bökeev şığarmaları boyınşa)*. Fiylol. ğıl. kand. diys. avtoref. Almatı.
- Sevortyan, E. V. (1974). *Étimologičeskiy slovar’ Tjurkskix jazykov (Obščetjurkskie i mežturkskie osnovy na glasnye)*. İzdatel'stvo Nauka.
- Sevortyan, E. V. (1978). *Étimologičeskiy slovar’ Tjurkskix jazykov. Obščetjurkskie i mežturkskie osnovy na bukvy “v”* İzdatel'stvo Nauka.
- Sevortyan, E. V. (1980). *Étimologičeskiy slovar’ Tjurkskix jazykov. Obščetjurkskie i mežturkskie osnovy na bukvy “v”, “g” i “d”*. İzdatel'stvo Nauka.
- Soydan, S. (2018). Tarama sözlüğünün ilk iki cildindeki duygu fiilleri üzerine bir değerlendirme. *Turkish Studies*, 13(5), 471-493.
- Soydan, S. ve Özkan, A. (2021). Kutadgu Bilig’de tespit edilen bazı duygu fiilleri. *Söylem Filoloji Dergisi*, 6(1), 247-257.
- Şahin, S. (2012a). *Türkmen Türkçesinde mental fiiller*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, S. (2012b). Mental fiil kavramı ve Türkmen Türkçesinde mental fiiller. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(4),45-62.
- Şirin User, H. (2009). *Köktürk ve Ötüken Uygur kağanlığı yazıtları, söz varlığı incelemesi*. Kömen Yayınları.
- Tazhieva, A. (2020), *Kırgız Türkçesinde yansımali kelimeler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları.
- Tektigul, J. O. (2018). *Èvoljucija obšetjurkskih affiksov v Kazahskom jazyke:monografiya*. Almatı: Èvero.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügati*. Birinci Cilt A-E, Simurg Yayınları.
- Tietze, A. (2009). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügati*. İkinci Cilt F-J, Wien.

- Tumaşeva, D. G. (1992). *Slovar dialektov Sibirskix Tatar*. Kazan.
- Van Voorst, J. (1992). The aspectual semantics of psychological verbs. *Linguistics and philosophy*, 15(1), 65-92.
- Yaylagül, Ö. (2005). Türk runik harfli metinlerde mental fiiller. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 17-51.
- Yaylagül, Ö. (2010). Türkiye Türkçesindeki duygu fiilleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 100-111.
- Yegin, A. (2019). Mental fiil kavramı ve Şeyyâd Hamza'nın Yüsuf u Zelihâ mesnevisinde mental fiiller. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 51-74.
- Yıldız, H. (2016), *Eski Uygurcada mental fiiller*. Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Werth, P. (1998). *Tired and emotional: On the semantic and pragmatics of emotion verb complemention, In speaking of emotion*. Mouton de Gruyter.

Extended Abstract

Human, as a social being, realizes the communication process and reconciliation with the outside world through language. Language is the most basic way of expressing one's mood, mental state and emotions. Emotions, which form the primary communication system of language, are complex mental and physiological sensations associated with behavior. (Frijda 1988; Harkins ve Wierzbicka 2001; Plutchik 1962). The concept of emotion, which has come to the fore in the fields of psychology, sociology and philosophy in the past, is among the topics that linguists are also interested in recently. Psycholinguistics, which is called a new sub-discipline in terminology, lays the theoretical groundwork for the study of linguistic processes of emotion. In the literature, mental verbs are generally divided into four groups as (a) perception verbs, (b) cognitive verbs (c) sensory verbs (d) emotion verbs. Studies that directly deal with emotion verbs in Turkish language are less in number compared to studies on mental verbs. (Fakirulloğlu 2016, 2021; İter 2019; Soydan 2018; Soydan and Özkan 2021; Yaylagül 2010) In this study, unlike the previous traditional cognitive linguistics studies, verbs of emotions will be handled independently. The words in the emotional vocabulary of the Turkish language have been the subject of various linguistic studies in historical written languages and dialects. Determining the thematic roles of emotional actions is related to the specific morphosemantic structure of each language and the criteria on which the researcher is based. When the related studies are examined, it is seen that there is no common classification developed for the emotion verbs, and that the subject is handled with different dimensions by the researchers. In most of the traditional semantics studies, verbs are classified by giving only their meanings in the dictionary. Etymological evaluations and semantic changes related to the verbs in question have been discussed in a limited number of linguistic studies. Determining the inner meaning of the emotion verbs and revealing the phonetic and morphological changes is possible by investigating the origins of the verbs. It is necessary to evaluate the acts of emotion, which have an important place in the vocabulary of the Turkish language, with the approaches offered by modern linguistics and to reclassify the acts in terms of thematic. During the study, the etymology of the use of some emotion verbs in the old Turkish language was compared with their versions in modern Kazakh Turkish. The common usage of Old Turkish in Kazakh language, which has changed depending on the development of the language, has been marked in line with the information obtained from etymological sources.

The aim of this study is to examine the emotion verbs in the Kazakh Turkish vocabulary from a semantic and etymological point of view, and to contribute to the classification of emotion verbs. In this article, verbs will be classified with the criteria in linguistic sources with a new classification proposal. The change and development in meaning of emotion verbs in the historical process will be evaluated in terms of morphology and phonetics. As a result of the study, the emotion verb (139) that was determined by scanning the work named Kazahsko-Russkiy Slovar (Kazakh Russian Dictionary) was classified as follows in terms of semantics: emotion verbs expressing happiness, joy: (6) verbs; 2. Emotion verbs expressing pride, arrogance, enthusiasm, confidence: (23) verbs; 3. Emotion verbs expressing fear, anxiety, worry: (19) verbs; 4. Emotion verbs expressing surprise, excitement, haste, curiosity: (11) verbs;

5. Emotion verbs expressing anger, rage, anger: (13) verbs; 6. Emotion verbs expressing disgust, envy, hatred: (8) verbs; 7. Emotion verbs expressing embarrassment, shyness, doubt: (28) verbs; 8. Emotion verbs expressing sadness, regret, restlessness: (23) verbs; 9. Emotion verbs expressing hope, expectation, longing: (7) verbs; 10. Emotion verbs expressing mercy, compassion, pity: (5) verbs; 11. Emotion verbs expressing liking, liking, satisfaction: (11) verbs. The determinations and evaluations about the semantic and etymological features of the emotion verbs that are the subject of the study can be listed as follows:

Emotion verbs in Kazakh Turkish, which is an agglutinative language in terms of structure, have been realized to a significant extent by means of morphological form units. Verbs are derived from different independent morphemes (123) brought to the root of the word. Among these verbs, (92) verbs derived from the noun and (31) verbs derived from the verb have been identified. It has been observed that (16) verbs in the root form in Old Turkic are preserved in modern Kazakh Turkish in terms of morphology. In the emotion verbs derived from words of foreign origin in Kazakh, the rate of borrowed words from Arabic and Persian is higher than in other languages. (25) Verbs derived from Arabic and (14) verbs derived from Persian were detected in KzkRS. As a result of the Turkish-Mongolian language relationship, it is seen that some borrowed words from Mongolian take place in Kazakh Turkish vocabulary. (6) emotion verbs which are discussed in the foreign origin words section in KzkRS, are derived from Mongolian borrowed words. It has been determined that (6) of the emotion verbs in KzkRS are shaped by the verb suffixes brought to the noun roots of the onomatopoeic words and the usage and morphological structure of these verbs derived from onomatopoeia have similarities in the historical and contemporary dialects of the Turkish language.

As a result of the analysis of semantic events in Kazakh Turkish emotion verbs; It has been determined that (15) verbs have changed in meaning, (13) verbs have undergone semantic narrowing (33) verbs have undergone semantic expansion, (43) verbs has become metaphorical, and (35) verbs have been used in the basic sense. In the field of cognitive linguistics, examining the language material belonging to the emotional vocabulary separately in other historical and modern Turkish dialects will allow and contribute to a more comprehensive evaluation of the emotional elements in the Turkish language.